

Nuri Yıldırım

1969 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olmasının ardından aynı fakültede asistan olarak göreve başlamış, 1978 yılında doçent olmuştur. 1973-1975 yılları arasında UNDP bursu ile University of California (Berkeley), 1979-1981 arasında Türkiye – SSCB Kültürel İşbirliği Programından yararlanarak Moskova Devlet Üniversitesi (MGU) İktisat Bölümü'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. 12 Eylül döneminde (1983) üniversitedeki görevinden ayrılmak zorunda bırakılan Nuri Yıldırım, 1989-2000 yılları arasında çeşitli Türk banka ve firmalarını temsilen Moskova'da görev yapmış, bu sayede Rus dili ve kültürünü öğrenme fırsatı bulmuştur. 2000 yılında öğretim üyeliğine dönerek Yıldız Teknik Üniversitesi (İİBF) İktisat Bölümü'nde çalışmaya başlamıştır. 2007 yılında profesör unvanını almış, 2010 yılında bu üniversiteden emekli olmuştur. İktisat alanındaki kitap ve makaleleri dışında Rus edebiyatı üzerine çalışmaları ve Rusçadan Türkçeye edebiyat çevirileri bulunmaktadır. Bunlar, Çehov'dan *Seçilmiş Hikâyeler* (Cem Yayınları, Ocak 2016), yine Çehov'dan *Uzun Hikâyeler* ve *Kısa Hikâyeler* (Yordam Edebiyat, Nisan 2019), Gonçarov'dan *Oblomov* (Yordam Edebiyat, Aralık 2017), Dostoyevski'den *Yeraltından Notlar* (Yordam Edebiyat, Eylül 2018), Lermontov'dan *Zamanımızın Kahramanı* (Yordam Edebiyat, Kasım 2019) adlı eserlerdir.

Ölü Canlar'ın Nuri Yıldırım tarafından Rusça aslından yapılan bu çevirisi ilk kez yayımlanmaktadır.

Eserin orijinal adı:
Mertvie Duşı / Poema

(Çeviride kullanılan metin: N. V. Gogol, *Toplu Eserler* (7 cilt, Rusça),
Cilt 5, Moskova, “Hudojestvennaya Literatura”, 1978)

NİKOLAY VASİLYEVIÇ GOGOL

ÖLÜ CANLAR

Poema

ROMAN

TÜRKÇESİ

NURİ YILDIRIM

yordam
edebiyat

Yordam Edebiyat: 76 • **Ölü Canlar** • Nikolay Vasilyeviç Gogol
ISBN 978-605-172-372-3 • *Türkçesi*: Nuri Yıldırım • *Düzeltilme*: Dilan Keyvan
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Mart 2020
© Yordam Kitap, 2020

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat
instagram.com/yordamkitap

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 44451)
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
34310 Haramidere / İstanbul
T: 0212 412 17 77

ÖLÜ CANLAR

Poema

ROMAN

SÖZLÜKÇE

Armyak (Tr.): Köylü kadınların giydiği yün kumaş ya da çuhadan dikilen, uzun etekli, kaftana benzer bir dış giysi. Tatar, Kırgız, Moğol kadınları giyerdi; sözcük Tatarca kökenlidir.

Barin / Barinya: Çarlık Rusya'sında imtiyazlı sınıfa (soylular, toprak sahipleri, üst düzey bürokratlar, vb.) mensup olanlara hitap şekli, bey, beyefendi / hanımefendi. Eski "boyarin" (boyar) sözcüğünden gelmektedir.

Babuška: Nine, büyükanne

Batyuşka: 1. (Eski dilde) baba; babalık, eski toprak gibi saygı, sevecenlik ve samimiyet ifade eden hitap şekli. 2. Din adamlarına hitap şekli.

Beryoza: Akağaç, huş ağacı, ak kayın gibi adlarla anılsa da, kayın türü, beyaz gövdeli, düz ve uzun bir ağaç olan 'beryoza'nın Türkçede tam karşılığı yoktur. Rusya coğrafyasının sembollerinden biridir.

Bogatır (Tr.): Bahadır, destan kahramanı yiğit, cengaver.

Daça: Ailelerin yazlarını geçirdikleri şehir dışındaki müstakil, bahçeli ev, yazlık.

Gospodin / Gospoja: Bey, beyefendi / Hanım, hanımefendi.

Gubernator / Gubernatorşa: Vali / Valinin karısı.

İzba: Rus köy evi, izbe.

Jimnazyum: Çarlık Rusya'sında gelirli ailelerin çocuklarını gönderdikleri, Latince, Yunanca eğitimine özel bir önemin verildiği orta eğitim kurumu, lise. Rusya'da ilk jimnazyum 1726 yılında Petersburg'da açıldı, 1804 yılından itibaren bütün vilayetlere yayıldı.

Knyaz: Prens.

Kulak: 1. Zengin köylü (romanda pinti, istifçi tüccar anlamında kullanılmıştır).
2. Yumruk.

Kvas: Siyah çavdar ekmeği ya da çavdar ununa malt eklenerek üretilen, %1-2 oranında alkol içeren geleneksel Slav içeceği. Kvanstan söz eden kayıtlar 1056 yılına kadar geri gitmektedir.

Matuşka: Ana, anne (*mat*), anacığım, valide hanım (hitap şekli).

Peç: Kışın oturmak ve yatmak için üstünde geniş, düz bir alan bulunan Rus fırını (ocağı). Rus köy evi 'izbe'nin ayrılmaz bir unsurudur.

Pomeşçik: Büyük toprak, yurtluk sahibi, derebeyi.

Seni: Taşlık. Rus evlerinde kışın soğuşun içeriye girmesini önlemek amacıyla evin girişine yapılan, taş döşemeli küçük, kapalı mekân. Islak dış giysiler, çizme, şemsiye vs. burada bırakılarak eve girilir. Türkçede tam karşılığı bulunmayan bu sözcük “taşlık” olarak çevrildi.

Slivki: Sütün üzerinde yağlı tabaka oluşacak kadar bekletilmesi veya sütün krema makinasından geçirilmesi suretiyle elde edilen krema, kaymak.

Smetana: Ruslara özgü, çok yaygın tüketilen, ekşitilmiş sütün kaymak tabakasından ya da ekşitilmiş ‘slivki’den üretilen bir süt ürünü, krema.

19. yüzyıl Rus at arabaları

Briçka: Dört tekerlekli üstü deri, içi kumaş kaplamalı, hafif araba. Üstü açık ve yaysız olan türleri de vardır.

Drojki: Dört tekerlekli, yaylı, hız yapmaya uygun, hafif at arabası.

Kibitka: Üstü kapalı ilkel yol arabası, kapalı telega.

Kolyaska (Kaleska): Dört tekerlekli yaylı, üstü körüklü çift atlı araba, fayton.

Lineyka: Her iki yana uzunlamasına oturma sıraları konmuş, çok kişilik üstü açık araba.

Prolyotka: Dört tekerlekli, tek atlı iki kişilik, üstü açık hafif araba.

Tarantas: Dört tekerli, sarsıntıyı azaltıcı donanımı olan, üstü kapalı, konforlu uzun yol arabası.

Telega: Yük taşımada kullanılan dört tekerlekli köylü arabası.

Eski Rus ölçü birimleri

Arşın: 71.1 cm.

Desyatina: 1.09 ha.

Funt: 409.5 gr. (Rus libresi)

Pud: 16.38 kg.

Sajen: 2.13 m.

Versta (verst): 1.06 km.

Verşok: 4.45 cm.

Yemek ve hamur işi adları

Blin / blini, blinki (çoğul): Süt ve yumurta katılmış civık hamurdan tavada pişirilen küçük, yuvarlak, yassı hamur işi, krep. Maslenitsa yortusunda her evde blini pişer.

Bulka: Kaliteli beyaz buğday unundan pişirilen ekmek, francala.

Kalaç: Beyaz buğday unundan pişirilen asma kilit şeklindeki çörek (Tatar Türkçesinden geçme).

Kaşa: Yulaf, karabuğday, darı ya da pirincin su veya sütle kaynatılması suretiyle pişirilen, çok yaygın olarak tüketilen geleneksel Rus lapası.

Krendel: 8 rakamı ya da B harfi şeklinde pişirilen geleneksel bir hamur işi.

Kulebyaka: İçi et, balık, lahana ya da pirinçle doldurulmuş kapalı börek, geleneksel Rus hamur işlerinden biri.

Pirog (çoğulu pirojki): Mayalı hamurdan, yarım ay şeklinde fırında ya da yağda pişirilen, içine et, balık ya da lahana konulan geleneksel Rus böreği.

Pryanik: Baharat ve bal katılarak pişirilen bisküvi ya da kek biçiminde bir hamur işi.

Rasstegay: Rus ve Ukrayna mutfağında çorbanın yanında verilen, et, balık, mantar, lahana gibi harç malzemeleriyle doldurulmuş, kayık biçiminde üstü açık börek.

Şçi: Lahana, mantar, havuç, soğan gibi sebzelere iri et (bazen balık) parçaları eklenerek pişirilen geleneksel Rus çorbası.

Vatruşka: Ortasına lor peyniri, süzme yoğurt (tvorog) konarak pişirilen değirmi, üstü açık pirojki. Slav mutfağının geleneksel hamur işlerinden biri.

Zavedenie: Kurum, müessese anlamına gelen bu sözcük halk arasında “meyhane” yerine de kullanılmaktaydı. Romanda bu anlamda kullanılmıştır.

Zipun: Ev yapımı renkli, çiçekli kumaştan dikilmiş, yakasız, kısa köylü kaftanı.

Metinde geçen unvanlar:

Kolejskiy sovyetnik (6. derece): Orduda albaylığa, sivil bürokraside şube müdürü gibi orta düzey yöneticiliğe denk gelen unvan, müşavir. Çiçikov bu unvana sahipti.

Kollejskiy registrator (14. derece): Çarlık bareminin en düşük basamağı, evrak kayıt memuru (kâtip) unvanı.

Nadvorniy sovyetnik (7. derece): Bölüm şefi gibi alt düzey yöneticiliğe denk gelen unvan.

Statskiy sovyetnik (5. derece): Gizli danışman, müşavir unvanı. Sivil bürokraside genel müdür yardımcısı, vali yardımcısı, orduda tuğgeneralliğe denk gelen unvan.

SUNUŞ

Nuri Yıldırım

İsmimin benden sonra benden daha
talihli olacağını biliyorum.

N. Gogol

(Jukovski'ye mektubundan)

19. yüzyıl büyük Rus romanının üzerinde yükseleceği sağlam temel 1830'larda Puşkin, Gogol ve Lermontov tarafından atıldı. Rus nesrinin bu üç kurucu babasından ikisinin Rus şiirine altın çağını yaşatmış iki büyük şair olması başlı başına ilginç bir olaydır. Puşkin'in *Belkin Hikâyeleri* (1831), *Maça Kızı* (1834), *Yüzbaşının Kızı* (1836) gibi nesir eserleri, Gogol'ün 1830'dan itibaren peş peşe yayımlanmaya başlayan Ukrayna (İki ciltlik *Dikanka Akşamları* ve *Mirgorod*) ve Petersburg (*Arabesk*) hikâyeleri, *Müfettiş* (1836), *Ölü Canlar* (1842) poeması ve *Palto'su* (1842), Lermontov'un *Zamanımızın Kahramanı* (1840) romanı 1830'ların, Rus edebiyatında şiir egemenliğinden nesre geçiş döneminin temel eserleridir. Ancak, realist Rus nesrinin 19. yüzyıldaki bu beklenmedik mucizevi sıçrayışında en büyük pay hiç şüphe yok ki Gogol'e aittir. Nitekim Çernişevski, 1855'te yazdığı dört makaleden oluşan *Rus Edebiyatında Gogol Dönemi Üzerine Denemeler* adlı eserinde, Gogol'ün hikâyelerinin Puşkin'in düzyazılarından daha özgün olduklarını, okur kitlesince çok daha büyük bir ilgi ve coşkuyla karşılandıklarını, ayrıca, çoğunlukla tarih olarak Puşkin'in düzyazılarından daha önce yayımlandıklarını (1831'de *Dikanka Akşamları'nın* ilk cildi çıktığında Puşkin'in henüz nesir eseri yoktu) vurgulayarak Rus

nesrinin kurucu babasının Gogol olduğunu yazdı. “Sadece babası olmakla kalmadı, hızla, Rus nesrinin şiir üzerinde kesin bir üstünlük kazanmasını sağladı,” diye ekledi ve Rus edebiyatında 1840’ları “Gogol dönemi” olarak adlandırdı.*

Gogol’ün çocukluğu Rus İmparatorluğu’na bağlı Malorossiya (Küçük Rusya, Ukrayna) kırsalında, Ukrayna, Kazak ve Polonya gelenek ve kültürlerinin birlikte hüküm sürdüğü renkli bir köy ortamında, bir panayır kasabası olan Büyük Soroçints’de geçti. Aile küçük toprak sahibiydi. Babaanneden babasına kalan Vasilyevka köyünün arazisi 900 desyatına civarındaydı, 200 civarında canları (130’u annesinin drahomasıydı) vardı. 15 yaşındayken kaybettiği amatör oyun yazarı babasından ona miras olarak tiyatro tutkusu ve mizah yeteneği kaldı. Dindarlığını ve sınırsız hırs ve kibrini ise annesine borçludur. Ataları Polonya’da iken Gogol soyadını kullanıyorlardı. Kiev Akademisi’nde okuyan büyük dedesi Ukrayna’ya yerleşince soyadını Gogol-Yanovskiy olarak değiştirdi. Ancak Gogol 1828 yılında Nejin jimnazyumunu bitirerek Petersburg’a gidince “Yanovskiy” ekini atarak sadece “Gogol” (Gogil okunur) soyadını kullandı. “Tepeli ya da ak yanaklı ördek” (Lat., *Bucephala albeola*) anlamına gelen “Gogol” Rusçada alışılmış bir soyadı değildi. Böylece, kişiliği ve sanatı gibi soyadı da alışılmadık, kendine özgü ve özgün oldu.

Petersburg’a aslında bürokraside etkin bir görev almak, devlete hizmet etmek hayaliyle gelen Gogol kısa sürede bunun hiç de kolay olmayacağını anlayarak şansını edebiyatta denemeye karar verdi. Edebiyat dünyasına 1831-32’de, *Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşamlar* adı altında topladığı, Ukrayna kukla tiyatrosu ve Ukrayna folkloru (halk efsaneleri, destan ve masalları, hagiografiler) öğelerinin sık kullanıldığı romantik, gotik tarzda yazılmış sekiz otantik hikâyeyle girdi. Komik hikâye ya da korku hikâyesi şeklinde yazılmış, doğrudan halk güldürü kültüründen gelen bu eserlerde ana temalardan biri insan hayatının şeytani güçler tarafından ele geçirilmesiydi. Cinlerin, cadıların, büyücülerin, acımasız hay-

* Rus edebiyatında 1840’lar aynı zamanda “Belinski çağı” olarak adlandırılmaktadır. Nitekim edebiyat tarihçisi Semyon A. Vengerov’un *Belinski Çağı* (1905) adlı bir kitabı da bulunmaktadır.

dukların cirit attığı, canlı bir konuşma diliyle ve özgün bir üslupla yazılmış, günlük hayatın komik yanlarının dâhice yakalandığı bu hikâyelerdeki anlatı ustalığı ve ayrıntılı realizm olağanüstü bir ilgiyle karşılandı; genç Gogol'e mizah yazarı olarak büyük bir ün kazandı. Hikâyeler, Puşkin'inkilerin dışında özgün nesir eser sayısının çok az olduğu o zamanki Rus edebiyatında yeni, taze bir rüzgâr estirdi; Gogol'ün hikâyelerde kullandığı pek çok Ukraynaca sözcük ve deyiş kısa sürede Rus diline yerleşti, günlük hayatta sık kullanılan birer deyişe, atasözüne dönüştü. Puşkin, ilk cilt yayınlandığında kitabın yayıncısına gönderdiği mektupta, "*Dikanka Akşamları*'nı şimdi okuyup bitirdim. Hikâyeler beni afallattı. İşte hakiki neşe, içten, doğal, yapmacıksız, kibirden, resmî soğukluktan uzak bir neşe! Ve yer yer nasıl bir şiirsellik! Ne içlilik! Hepsi bugünkü edebiyatımız bakımından öylesine sıradışı ki şu ana kadar hâlâ kendime gelip kafamı toparlayamadım," diye yazdı. Hikâyelerin tümü güldürü değildi, bir kısmında halk efsaneleri fonu kullanılarak çeşitli trajik temalara, çetin hayat sorunlarına değiniliyordu.

Gogol'ün edebiyat çevrelerine girişi de edebiyat dünyasına girişi kadar hızlı ve başarılı oldu. Petersburg'a gelişinin daha ikinci yılında *edebiyat aristokrasisi* diye anılan Jukovski-Puşkin ikilisiyle tanışma fırsatı buldu. Gogol 1830'da tarihî romanı Hetman'ın bir bölümünü *Kuzey Çiçekleri* dergisinde yayınladı, dergiyi yöneten şair Baron Delvig'le tanıştı. Delvig genç Gogol'ü Jukovski'ye takdim etti, Jukovski ile aralarında ömür boyu sürecek bir dostluk başladı. Jukovski, Gogol'ü edebiyat eleştirmeni Pletnyev'le tanıştırmak için ondan genç yetenekle ilgilenmesini istedi. Pletnyev 1831 yılının Mayıs ayında Gogol'ü Puşkin'le tanıştırdı. 1832 yılında Moskova üzerinden doğduğu köy Vasilyevka'ya giden Gogol, Moskova'da Slavyanofil yazarlardan tarihçi ve dergici M. P. Pogodin'le, Slavyanofillerin lideri Sergey Aksakov'la ve hemşehrisi zoolog ve edebiyatçı Mihail Maksimoviç ile tanıştı. Onlarla hayat boyu sürecek yakın dostluklar kurdu. Bu dostluklar Gogol'ün dindar ve mistisizme eğilimli kişiliğinin bu yöndeki evrimini hızlandıracaktır.

Büyük bir enerjiyle çalışan Gogol 1835 yılının başında Petersburg serisinin ilk üç hikâyesini ("Bir Delinin Hatıra Defteri, Nevski

Prospekt ve Portre”) *Arabesk* başlığı altında yayımlandı. Petersburg serisi Kafka’nın *Başkalaşım*’ının ve Dostoyevski’nin *İkiz*’inin önceli sayılabilecek çok sevilen absürd hikâyesi *Burun* (1836) ile devam etti. 1842’de, doğaüstü öğelere yer verilen, ‘kolay yoldan başarı peşinde koşan sanatçının yeteneği kaybolur’ mesajının verildiği *Portre* hikâyesinde önemli değişiklikler yaptı, genişletti. Yine 1835’te *Dikanka Akşamları*’nın devamı niteliğindeki romantik tarzda yazılmış üç hikâye ve bir romanını (“Eski Zaman Toprak Beyleri”, *Taras Bulba*, “İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç Nasıl Kavga Ettiler” ve “Viy”) *Mirgorod* adlı kitabında topladı. Bahtin *Mirgorod*’daki hikâyelerin o dönemde Ukrayna ve Belarusya’da güçlü bir geleneğe sahip olan grotesk gerçekçilik akımından özellikler taşıdığını yazmaktadır.* Gogol’ün dindar milliyetçiliğinin öne çıktığı yarı tarihi, hayalî bir roman olan *Taras Bulba* eşsiz doğa, özellikle step ve Dinyeper nehri tasvirleri ve sürükleyici olay örgüsüyle ünlüdür. *Arabesk* ve *Mirgorod*’daki hikâyeleri doğal, yeni ve özgün bularak öven Belinski, *Taras Bulba* için, “Eğer zamanımızda Homeros destanı (yazmak) mümkünse, alın işte size onun en yüce örneği, ideali ve prototipi!” diye yazdı. Ailesinin geçmişinden izler taşıyan idil tarzındaki *Eski Zaman Toprak Beyleri*’nde yaşlı çiftin amaçsız, boş, durmadan yemek yemekle geçen hayatları anlatılır, banallik (poşlost)** ve arka planda ölüm temaları işlenir. 1836’da yayınladığı, Gogol’ün en kısa hikâyesi olan üç sayfalık *Kaleska*, elde olmayan nedenlerle verilen sözün tutulamamasının yarattığı derin mahcubiyet duygusunun işlendiği psikolojik bir anekdottur. *Kaleska* için Tolstoy “Gogol’ün en iyi çalışması” demektedir, Çehov, Suvorin’e yazdığı mektupta (Mayıs 1889), “Nasil içten, nasıl güçlü

* Mihail Bahtin, *Rable i Gogol* (Rabelais ve Gogol), 1965. (<http://gogol-lit.ru/gogol/kritika/bahtin-rable-i-gogol.htm>).

** (Ru.) *Poşlost* (poşlist okunur): Halinden memnun bayağılık, küçük burjuva zihniyeti, sahte duyarlılık, ruhsuz, bitkisel hayat, görgüsüzlük, banallik gibi anlamlara gelen *poşlost* sözcüğünün Batı dillerinde karşılığı yoktur. Gogol karakterlerinin genel özelliği “*poşlost*”tır. *Poşlost* geçici bir gülme hissi uyandırır da estetik olarak tiksinti hissi yaratır. Gogol Puşkin’in kendisine, “Senin yeteneğin hayatın *poşlost* yanını, herkesin gözünden kaçan ufak tefek ayrıntıları çok parlak bir şekilde ortaya koymada yatmaktadır,” dediğini söyler.

bir yazar Gogol! Sırf *Kaleska*'sı iki yüz bin ruble eder, baştan aşağı coşku, başka bir şey değil!" diye yazmaktadır.

Gogol'un 1830'ların ilk yarısındaki muazzam yaratıcı temposunun son meyvesi 1836'da yayınladığı *Müfettiş* (Revizor) oldu. "Eğer yüzün çarpıksa aynaya kızmanın bir anlamı yok!" şeklindeki halk deyişinin epigraf olarak kullanıldığı beş perdelik komedi toplumsal bir hicivdi. Konusunu Puşkin'in önerdiği, çürümüş, rüşvetçi bürokrasinin acımasız bir şekilde eleştirildiği piyes sansürden geçmedi; despot çar I. Nikolay beklenmedik bir şekilde piyesin oynanmasına izin verdi ve kendisi de veliaht prensle birlikte 1 Mayıs 1836 tarihinde gerçekleşen ilk temsilinde hazır bulundu. Tiyatro yönetmeninin günlüğünde çarın çok güldüğü, oyundan büyük keyif aldığı kaydı bulunmaktadır. Oyun Rus sahnesinde daha önce görülmemiş bir başarı kazandı. Gogol *Müfettiş*'in sahneye konuş biçimini beğenmedi, felaket olarak niteledi. Piyesin bir sanat eserinin ötesinde büyük bir ahlaki ve sosyal olay olarak görülmesine ve toplumda bu denli yankı uyandırmasına şaşırdı; o, piyesin Rusya'nın manevi olarak yeniden doğuşuna katkı yapacağını düşünüyordu. Sonraki yıllarda *Müfettiş*'i, genellikle yorumlandığı gibi resmî düzeni ve hükümeti hicvetmek, gülünç duruma düşürmek için yazmadığını, sadece bazı kişilerin keyfi davranışlarını, suistimallerini gülünçleştirmek için kaleme aldığını ileri sürdü. Çarın piyesle ilgili olumlu tavrına rağmen egemen çevreler ve gerici basın Rusya'yı küçük düşürdüğü gerekçesiyle Gogol'e karşı büyük bir kampanya başlattı. Eleştirilerden bunalan, siyasal dünya görüşü ve bilinci yeterince gelişmemiş genç Gogol *Müfettiş*'in sahnelenişinin ikinci ayında Rusya'yı terk etti; kısa süreli ziyaretleri dışında on iki yıl (1836-1848) çoğunlukla Roma olmak üzere Avrupa'da yaşadı. Ülkesinden ayrılırken içinde bulunduğu psikolojiyi Pogodin'e yazdığı 10 Mayıs 1836 tarihli mektubunda şöyle dile getirmektedir: "Yurt dışına gidiyorum, yurttaşlarımla her gün bana yaşattıkları iç sıkıntısını orada dağıtacağım. Çağdaş yazar, mizah yazarı, gelenek ve ahlak üzerine yazan yazar vatanından uzak yaşamak zorundadır. Peygambere (kendi) ülkesinde şan şöhrat yoktur."

Başyapıtı *Ölü Canlar*'ı ve çığır açıcı hikâyesi *Palto*'yu yayınladığı 1842 yılına kadar sessizliğini korudu, hiçbir şey yazmadı, bunda Puşkin'in ölümünden duyduğu derin üzüntü de etkili oldu.

Çiçikov'un maceraları ya da *Ölü Canlar / Poema*

Gogol başyapıtı ve son eseri *Ölü Canlar*'ı 1835 yılında Petersburg'da yazmaya başladı. Puşkin'e yazdığı 7 Ekim 1835 tarihli mektubunda, "*Ölü Canlar*'ı yazmaya başladım. Konu uzun bir roman olacak şekilde yayılıp genişliyor, sanırım çok komik bir şey olacak. ... Bu romanda bir yanıyla da olsa bütün Rusya'yı gözler önüne sermek istiyorum," diye yazıyordu. Gogol kaleme aldığı ilk bölümleri Puşkin'e okudu, kahkahayla gülmesini beklediği Puşkin, "Aman yarabbim, Rusya'mız ne kadar hüznü böyle!" diye yanıt verdi. 1836 yılı Kasım'ında Paris'ten Jukovski'ye yazdığı mektupta ise eserinin muazzam ve orijinal bir konusu olduğundan, bütün Rusya'nın eserde yer alacağından bahsediyordu. *Ölü Canlar*'ın ilk cildini Gogol 1841 yılının sonbaharında Roma'da tamamlayarak Moskova sansürüne sundu. Sansür kilisenin "ruhlar ölümsüzdür" (*duşa*, hem *can* hem *ruh* demektir) şeklindeki görüşünü gerekçe göstererek basılmasına izin vermedi. Gogol Belinski'nin önerisiyle *poema*'yı bu kez daha liberal eğilimli Petersburg sansürüne gönderdi. Eser bazı yerleri sansür edilerek ve başlığa "*Çiçikov'un Maceraları*" ifadesi eklenerek 1842 yılı Mayıs'ında "*Çiçikov'un Maceraları ya da Ölü Canlar / Poema*" adıyla yayınlandı. Gogol, Puşkin'e yazdığı 1835 tarihli mektubun dışında mektuplaşmalarında *Ölü Canlar*'dan manzum eser olmamasına rağmen her zaman *poema* (uzun epik şiir) diye söz etti, hiçbir yerde *roman* sözcüğünü kullanmadı. Romanın metninde de birçok kez eserden *poema* olarak söz eder. Gogol *poema* ile *Ölü Canlar*'ın roman ile epik (destan) karışımı bir anlatım biçimi olduğunu kastediyordu. Gençler için hazırladığı *Edebiyat Rehberi* (1845) adlı notlarında destanın romana kıyasla yazara daha büyük bir özgürlük sağladığını, destanda karakterlerin esas kahramanla ilişkilerinden bağımsız olarak ele alınabildiklerini, istenildiği zaman sahneye sürülüp istenildiği za-

man kenara çekilebildiklerini yazıyordu. *Ölü Canlar*'da geleneksel roman anlayışı ile uyuşmayan pek çok unsur vardır; örneğin, okuyucu Çiçikov'un özel hayatını ancak son bölümde (11. Bölüm) öğrenebilmektedir. Epik anlatının esas öğelerinden olan yol ve yolculuk teması, anlatıdaki sübjektif şiirsel ambiyans, öğüt vericilik ve öğreticilik (İkinci ciltten elde kalan bölümlerdeki) *Ölü Canlar*'ın da esas özellikleridir.

Konusu

Rus serflik düzeninde serf statüsündeki yetişkin erkek köylüler (mujiik) toprakla birlikte ya da topraktan bağımsız olarak alınıp satılabiliyor, kamu bankası işlevi gören kurumlara ipotek ettirilerek karşılığında kredi alınabiliyordu. Romanın yazıldığı 1830'larda yetişkin bir mujiğin fiyatı yaklaşık 500 ruble, bir mujiğin ipoteği karşılığında alınan kredi ise 200 ruble civarındaydı. Ölen mujiikler ancak 7-10 yıl arayla yapılan sayımlarda (*reviziya*) kayıttan düşülebiliyor, bir sonraki sayıma kadar toprak sahibi ölen serfler için yaşıyorlarmış gibi kelle vergisi ödemeye devam ediyordu.* Büyük Petro zamanında başlatılan bu uygulama 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük sorunlara ve suistimallere sebep olmaya başladı. Çiçikov romanda işte bu ölü canları adam başına birkaç ruble karşılığında toplamak (devir senedi denilen tapuyla üzerine geçirmek) ve bunları hazineye rehin vererek kredi almak peşindedir. Kelle vergisinden kurtulmak isteyen toprak sahipleri ölü serfleri çok düşük fiyattan devretmeye razıdırlar. Gogol her ne kadar *Yazarın İtirafı* (1847) adlı kitabında bu konuyu kendisine Puşkin'in verdiğini söylese de konu herkesin çoktan beri bildiği bir şeydi. Gogol'un uzaktan akrabası M. G. Anisimo-Yanovskaya anılarında elliden fazla cana sahip toprak sahiplerine yurtluklarında votka üretme izni verildiğini, bu sayıyı tamamlamak için aile büyüklelerinin komşu yurtluklardan ölü can satın aldıklarını yazmaktadır.

* Sistemin geçerli olduğu 1719-1857 döneminde toplam olarak 10 sayım yapılmıştır. 1833'te mujiiklerin ailelerinden bağımsız olarak satışı yasaklanmıştır. Çiçikov sadece mujiikleri satın aldığına göre romandaki olaylar 1833 öncesinde geçmektedir.

Ölü Canlar'ın yankıları, farklı yorumları

Ölü Canlar'ı başta Belinski'nin sözcülüğünü yaptığı ilerici demokrat kesim olmak üzere toplumun büyük bir kesimi eşi görülmemiş bir coşkuyla karşıladı, bu sarsıcı toplumsal hicivde serf düzeninin hüküm sürdüğü Rus taşra hayatının hüznünlü, iç karartıcı bir resmi çizilmiş, toprak beyleri ve bürokratların *poşlost* maskeleri düşürülmüştü. Eser sadece bir edebiyat olayı değil, aynı zamanda toplumsal bir olay olarak algılandı. Belinski 1842'de yazdığı "Çiçikov'un maceraları ya da Ölü Canlar" adlı makalesinde, "Gogol Rus gerçekliğine cesurca ve doğrudan bakan ilk yazardır; buna onun derin mizahını, sınırsız ironisini de eklersek Gogol'ün niçin daha uzun süre tam olarak anlaşılamayacağı, toplum açısından onu sevmenin onu anlamaktan daha kolay olacağı açıkça görülmüş olur..." diye yazdı. Gogol'ün Ölü Canlar ile Ukrayna'ya özgü öğelerden tamamen arındığını ve sözcüğün tam anlamıyla ulusal Rus şairi kimliği kazandığını, okuyucunun *poema*'yı okuduğunda "Bu Rus ruhu, burası Rusya kokuyor!" dediğini belirterek Ölü Canlar'ın ilk okunuşta anlaşılabilir kitaplardan olmadığını vurguladı.

Gogol'ün yakın dostları Slavyanofil yazarlar *poema*'yı Homeros ve Shakespeare'in eserlerine denk bir dünya klasiği olarak gördü. Konstantin Aksakov bir broşür yayınlıyarak Gogol'ü "Bizim Homeros", Ölü Canlar'ı da *Rus Ulusal Destanı* olarak adlandırdı. Şevıryev ise eseri *Rus hayatının destanı* olarak niteledi. Belinski bu yorumlara şiddetle karşı çıkarak dinî ve ahlaki söyleme dayanan epik tarzın içinde bulunulan çağın koşullarında geçerli bir *janr* olamayacağını, ideal olanı değil, mevcut gerçek durumu anlatmakla görevli realist edebiyatın mevcut hayatı süslemeye ihtiyacı bulunmadığını yazdı. Ancak Gogol epik tarz konusunda Belinski'den farklı düşünüyordu. Jukovski'nin Rusçaya çevirdiği *Odysseia* üzerine 1846 yılında yazdığı bir makalede *poemanın* öğretici edebiyatın aracı olarak hâlâ hayati öneme sahip olduğunu söylüyordu.

Öte yandan, Bulgarin, Senkovski ve Polevoy gibi bazı tutucu, monarşist edebiyatçılar ve dergi yöneticileri Gogol'ün Ölü Canlar'daki alışılmamış üslubunu ve kullandığı halk dilini yadırgaya-

rak “bundan daha kötüsü yazılmamıştı”, “edebiyatın sınırını aşan kaba karikatürler” diyerek olumsuz görüş belirttiler; Gogol’ün özgünlüğünü, eserin derinliğini göremediler, metindeki Rusça gramer hatalarını öne çıkardılar. *Ölü Canlar*’daki karakterlerde kendilerinden izler bulan kimi aristokrat ve bürokratlarsa eseri bütün Rusya’ya yapılmış bir hakaret ve iftira olarak gördüler.

Gogol *Ölü Canlar*’ın toplumsal bir hiciv olmadığını savunuyor ve yapılan yorumlara şaşırıyordu. Eserinin derin anlamlar içerdiğini, hemen ilk okuyuşta anlaşılamayacağını, sadece yazarının bildiği pek çok sırrı sakladığını söylüyordu. Yayınlanmasından üç ay sonra Sergey Aksakov’a yazdığı 18 Ağustos 1842 tarihli mektupta şöyle diyordu: “*Ölü Canlar*’ın kamuoyunda yarattığı ilk izlenimler tamamen önceden tahmin ettiğim gibi oldu. Muğlak yorumlar, hızlı okuma telaşı ve okuma sonrası (hissedilen) tatminsiz bir boşluk... Fakat neden söz edildiğinin, kitapta önemli ve esas şeyin ne olduğunun henüz anlamadığı bu aşamada böylesi yorum ve telkinler olacaktır, daha sonra bunların arkası gelir... *Ölü Canlar*’ı bir kez okuyarak anlayacak okurun olmadığı şeklindeki görüşünüzde tamamen haklısınız... Zira (kitapta) pek çok şey sadece benim (kitabın yazarı) için anlaşılır niteliktedir.” Şevıryev’e yazdığı 28 Şubat 1843 tarihli mektubunda da *poema*’da hicvin gölgesinin bile bulunmadığını, kitabını sadece bir kez okuyan okuyucuların onu anlayamayacağını, üzerinde dikkatli ve uzunca düşünmeleri gerektiğini yazıyordu. A. O. Smirnova’ya yazdığı 25 Temmuz 1845 tarihli mektupta, “Konu ne taşra vilayeti, ne birkaç ucube toprak sahibi ne de onlara atfedilen şeylerdir, konu ‘Ölü Canlar’dır. Bu şimdilik bir sırdır, gelecek ciltlerde herkesi hayrete bırakacak şekilde (zira okuyucular arasında bir kişi bile bunu tahmin edemedi) ansızın ortaya çıkacak bir sır! Bu sırrın anahtarı şimdilik yalnızca yazarın ruhunda saklıdır,” diye yazıyordu.

Gogol’ün mektuplarında dile getirdiği *Ölü Canlar*’ın anlamıyla ilgili bu ipuçları (ki, genel kabul görmüş Belinski-Çernişevski çizgisindeki, dünyaya eleştirel gözle bakan realist-satirist Gogol yorumuyla uyuşmuyordu) 20. yüzyılın başlarında Gogol külliyyatının, mektuplaşmalarının kapsamlı bir şekilde yeniden değerlendiril-

dirilmesine yol açtı. D. S. Merejkovski, V. Y. Bryusov, A. Bely, I. F. Annenski gibi sembolistler, hatta S. A. Vengerov, N. A. Kotlyarevski, N. N. Trubitsın gibi Batıcı, aydınlanmacı edebiyat tarihçileri ve eleştirmenleri, sanatçı ve dinî düşünür Gogol'ü yeniden yorumladılar. *Ölü Canlar*'a sembolik, dinî, felsefi anlamlar yüklediler. Teolog ve felsefeci V. V. Zenkovski'nin 1916 yılında, şair ve edebiyat tarihçisi V. V. Gippius'un ise 1924 yılında Gogol üzerine iki önemli çalışması yayımlandı.* Bu çalışmalarda temel tartışma, dinî bir kriz sonucunda Gogol'ün sanat anlayışı ve ideolojik çizgisinde ciddi bir kırılma olup olmadığı, Belinski'nin ünlü "Gogol'e Mektup"unda (1847) yazdığı gibi sanatçı ve politik yazar olarak iki ayrı Gogol'den bahsedilip bahsedilemeyeceği konusuydu. Gogol'ün kendisi temel görüşlerinde hiçbir değişme olmadan on iki yaşından beri aynı yolda yürüdüğünü söylüyordu. Birçok araştırmacı Gogol'ün biyografisinden, bıraktığı 1300 civarındaki mektuptan hareketle, onun çizgisinde köklü bir kırılma gözükmediğini, *Müfettiş* ve *Ölü Canlar'ın* düzen karşıtı bir manifesto, toplumsal hiciv olsun diye değil, doğru yoldan sapmış günahkâr Rusya'nın manevi yönden yeniden doğuşunu, ruhsal arınmasını sağlamak amacıyla yazıldığını ileri sürdü. Gogol'ün *Ölü Canlar*'la kimi, neyi kastettiği tartışıldı. Örneğin, *Ölü Canlar*'da derin bir sembolizmin olduğuna dikkat çeken İlya İlyin Gogol'ün ölü canlarla, *poemanın*, nesnelere ve hayatı ilahi açıdan kavrama yetisini yitirmiş kahramanlarını kastettiğini ileri sürdü.** Apollon Grigoryev, Gogol'ün *Palto*'da, zavallı bir memurun acıklı halini değil, Tanrı'nın kendi suretinden yarattığı insanoğlunun basit, sıradan bir eşyayı (giysiyi) yücelterek onu mutluluğunun ve mahvının kaynağı haline getirecek kadar alçalmasını anlattığını iddia etti. Ünlü Slav kültürü uzmanı Çijevski, Gogol'ün *Palto* ve *Ölü Canlar*'da ihtirasın şeytan aracılığıyla insan ruhunu ve iradesini nasıl ele geçirdiğini anlattığını öne sürdü. Bu yaklaşıma göre, Çiçikov içimizdeki mal mülk

* Geniş bilgi için bkz., D. İ. Çijevski, *Niizvestniy Gogol* (Bilinmeyen Gogol), Noviy Jurnal, New York, 1951. № 27. s. 126-158.

** İvan A. İlyin, *Gogol: Velikiy Russkiy satirik, romantik, fiolozof jizni* (Gogol: Büyük Rus satiristi, Romantik'i ve hayat filozofu), Zurich, 1844.

edinme, bir an önce zengin olma, konfor tutkusunun cisimleşmiş halini temsil ediyordu. Bu çalışmalarda Gogol'ün psikolog yönü ve bu özelliğiyle Dostoyevski'nin önceli olduğu konusu, eserlerinin şifre ve sembollerle dolu, çok katmanlı, alt metinli niteliği, güç anlaşılabilirliği öne çıkarıldı.

Manevi kırılma, gerçekleştirilemeyen üç ciltlik plan ve ikinci ciltten elde kalan bölümler

Gogol, Pletneyev'e yazdığı 17 Mart 1842 tarihli mektubunda *Ölü Canlar* için şöyle yazıyordu: “Şimdilerde sürekli biricik meşgalem (*Ölü Canlar*, N.Y.) dışında başka bir şeyle uğraşmak elimden gelmiyor. Önemli ve büyük bir çalışma, onu baskıya hazırladığım ilk kısmıyla değerlendirmeyiniz. Bu (cilt 1, N.Y.), içimde inşa edilmekte olan sarayın giriş merdivenlerinden başka bir şey değil!” Gogol üç büyük bölümden (ciltten) oluşan dev bir yapıt planlıyordu. Muhtemelen kafasında en çok etkilendiği eser olan Dante'nin *İlahi Komedya*'sı vardı. 28 Kasım 1836 tarihinde Pogodin'e yazdığı mektupta şöyle diyordu: “Şu anda üstünde çalıştığım, üzerinde uzun uzun düşündüğüm ve daha da düşüneceğim şey ne uzun hikâyeye ne de romana benziyor, uzun mu uzun, birkaç cildi bulacak. Adı *Ölü Canlar*.. Eğer *poemamı* gerektiği gibi tamamlamama Tanrı yardım ederse, bu benim ilk büyük eserim olacak. Bütün Rusya onda yankı bulacak!” Gogol, 1. ciltte bu devasa planın tamamlanmasının henüz çok uzakta olduğunun işaretini şöyle vermişti: “*Şimdilik, sihirli bir güç tarafından daha uzun bir süre tuhaf kahramanlarımla kol kola yürümeye, muazzam koşuşturma ve telaşıyla bütün bu hayatı gözetlemeye, onu, dünyada herkesin algılayabileceği kahkahalar ve algılayamayacağı göz yaşları arasından izlemeye mahkûm edilmiş benziyorum.*”

Gogol 1836'da henüz 27 yaşında çok sevilen, sanatının doruğunda genç bir yazarken ülkesini terk etmekle ölümcül bir hata yaptı. İçine kapalı dindar kişiliği, melankoliye eğilimi, Roma'da ressam İvanov gibi aşırı dindar Ruslarla kurduğu sıkı dostluklar, yaşadığı maddi zorluklar, manevi yalnızlık Gogol'ü sanatı ikin-

ci plana atarak teolojik sorularla haşır neşir olmaya itti. Vaizliğe, Ortodoks kültürün peygamberliğine, dinî liderliğe soyundu; ilahi bir misyonu olduğu kuruntusuna kapıldı, mektuplarında dostlarına dinî öğütlerde bulunmaya başladı. 1840 Ağustos’unda ciddi bir hastalık ve psikolojik bunalım geçirdi. Kasım 1840’ta Pogodin’e yazdığı mektupta, “Kısa süre içinde iç dünyamda pek çok şey olup bitti” diyordu. 1841 Mart’ında Sergey Aksakov’a, ilhamını doğrudan Tanrı’dan aldığını, sözlerinin yüksek makamdan geldiğini yazıyordu. 1843’te annesine “Büyük Oruç’un ilk haftasında mektubumu günde bir kez oku!” diye telkinde bulunuyor, 1844 başında Slavyanofil dostlarına Thomas à Kempis’in *Mesih’in Taklidi* kitabından her gün bir bölüm okumalarını sıkı sıkı tembih ediyordu. Tanrı’ya adanan yeni hayatında eskiyi sorgulamaya başladı, eserlerini inkâr noktasına kadar geldi; A. O. Smirnova’ya yazdığı 13 Temmuz 1845 tarihli mektubunda, “Dostum, bugüne kadar basılmış eski eserlerimi sevmiyorum, özellikle de *Ölü Canlar*’ı,” diye yazdı. Arınma, günah çıkarma çabalarına girişti, mektuplarında dostlarından ve *Ölü Canlar*’ın 1846’daki ikinci baskısına yazdığı önsözde okurlardan eserlerinde gördükleri hataları kendisine bildirmelerini rica etti.

Gogol son on yılını (1842-52) *Ölü Canlar*’ın devamını yazmaya hasretti ve ne yazık ki bunu başaramadı. P. Annenkov’un sözleriyle, “*Ölü Canlar* Gogol’ün çile (inziva) hücresi oldu, cansız bedeni o hücreden çıkarılıncaya kadar orada mücadele etti ve acı çekti.” 1845 Temmuz’unda ağır bir hastalık geçirdi, ikinci cildin yazılan bölümlerini tatmin edici bulmayarak el yazmalarının büyük kısmını yaktı; edebiyat çalışmasına birkaç yıl ara vererek 1847’de yayınlayacağı *Dostlarla Mektuplaşmalardan Seçme Pasajlar* adlı sadece ilerici kesimin değil, Slavyanofil dostlarının bile tepkisini çeken aşırı tutucu kitabını yayına hazırladı. Bu kitapta 1845’teki el yazmalarını yakma olayı için, “Beş yıllık emeği yakmak hiç de kolay olmadı... ..bu haliyle ikinci cilt yarardan çok zarar getirecekti,” diye yazdı. 1848’in ilk aylarında gerçekleştirdiği Kudüs (hac) ziyaretinden sonra Rusya’ya dönerek son dört yılını yeniden *Ölü Canlar*’ın ikinci cildine ayırdı. Ancak, ölümünden on gün önce,

son yıllarını geçirdiği Kont A. P. Tolstoy'a ait Moskova'daki evde 11/12 Şubat 1852 gecesi, yazdığı bütün bölümleri yakıtı.* Yakılan bölüm sayısı bilinmemektedir. Gogol'ün okuma seanslarına katılan dostları yedi bölümü dinlediklerini hatırlamaktadırlar. İkinci cildin tamamlandığı konusunda hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Ölümünden sonra evrakları arasında beş bölümün (ilk dört bölüme ek olarak numarasız bir bölüm) müsveddeleri bulundu. Bu müsveddeler biri orijinal (ilk yazım), diğeri Gogol'ün üzerinde çalıştığı, değişiklikler yaptığı müsvedde olmak üzere iki kopyaydı. Şevıryev başkanlığındaki komisyon 1855'te iki müsveddeyi birleştirerek *Ölü Canlar*'ın ikinci cildinden elde kalan bölümler olarak yayınladı. Bugün her iki (orijinal ve düzeltilmiş) müsvedde ayrı ayrı ele alınmakta, bazı çevirmenler ilk, bazıları düzeltilmiş müsveddeyi kullanmaktadırlar.

Yer yer Gogol dehasını yansıtan, birinci ciltten ayırt edilemeyecek görkemli pasajlar içermesine rağmen 2. ciltten elde kalan bölümlerde Gogol çürümüş, son günlerini yaşayan serflik sistemini kurtarmak için çırpınmakta, çeşitli öğütler verip yol göstermekte, idealist, inandırıcılıktan uzak karakterler (Erdem sahibi Genel Vali, Tentetnikov'un idealist öğretmeni Aleksandr Petroviç, çalışkan girişimci toprak sahibi Kostanjoglo, hayırsever dindar milyoner mültezim Murazov gibi) yaratmaktadır. Toplumsal sorunların reform ve devrimlerle değil, ahlak ve dine sarılmakla, bireysel erdemle, topluma iyi örnek olmakla, kişilerin iyi eğitim alarak kendilerini geliştirmeleriyle çözülebileceğini savunmaktadır. Çiçikov'un kişiliğinde insan doğasında derinlemesine kök salmış mal mülk edinme, kazanma hırsını, zenginlik ve konforun karşı konulmaz cazibesini (*Çiçikovşçina*) güçlü bir sezgiyle gören Gogol bu manevi bozulmanın önüne ancak dinle geçilebileceğini, mevcut yoz kültürün ancak dinle dönüştürülebileceğini düşünüyordu.

* Gogol üzerinde büyük etkisi olan fanatik rahip Matvey Konstanovski olaydan kısa bir süre önce Gogol'ü ziyaret etmiş, Gogol hiç kimseye göstermediği el yazmalarını okuması için ona vermişti. Gogol'ü el yazmalarını yakmaya ikna etmekle suçlanan rahip bu iddiaları reddetmiş, "...vali ve din adamı karakterleri gerçekliğe uymuyordu, onları çıkarmasını söyledim sadece," demekle yetinmişti.

Nabokov, Gogol'ün, büyük Rönesans ressamlarının başardığı gibi hem sanatçı Gogol'ü hem de dindar (keşiş) Gogol'ü tatmin edecek bir eser yazmak istediğini, yazılması planlanan suç, ceza ve kefarete aşamalarının tamamlanamadığını, zira Çiçikov'un günahkâr rolü için asla uygun bir karakter olmadığını, onun ait olduğu dünyada herhangi bir kişinin ruhunu kurtarmanın mümkün olmayacağını yazdı (*Nikolai Gogol*, 1959, s.136).

Gogol'ün yapıtları bir dil şöleni ve anlatı büyüüdür

Gogol nesrinin özgünlüğü kendini en çok dilinde, stilinde ve ifade zenginliğinde belli eder. Nabokov biraz da abartıya kaçarak Gogol sanatının, "...bütün büyük edebiyat başarıları gibi fikir (idea) değil, bir dil olayı" olduğunu yazdı.* Mirsky, Gogol stiline değişmez karakteristiğinin sözel etkileycilik (*verbal expressiveness*) olduğunu dile getirdi.* Gogol, Lomonosov-Karamzin-Puşkin üçlüsünün sürdürdüğü yüz yıllık geçmişe sahip Rus dil devrimini tamamlayarak halk dilini edebiyatın göbeğine yerleştirdi; geniş halk kitleleri tarafından bu denli sevilmesinin, kısa sürede Rus kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelmesinin ana nedeni budur. Edebiyat dilinin yüksek tabakanın diliyle sınırlı kalmasına karşı çıktı, kitap diliyle canlı konuşma dili arasındaki uçurumu ortadan kaldırdı. Mirsky'nin ifadesiyle o bir tabu yıkıcıydı, ulvi ve güzelin hükümlerini yıkarak "*poşlost*"ı ana tema yaptı. Sembolist şair, yazar ve edebiyat eleştirmeni Andrey Bely, Gogol'ün eserlerinde kullandığı sıfat, isim ve fiilleri kapsamlı bir analize tabi tuttuğu *Masterstvo Gogolya* (Gogol'ün Ustalığı/ Sanatı, 1934) adlı kitabında Gogol'ün dilini şöyle tarif eder (s.7):

"Gogol epik nesrin kendisidir, zira onun nesrinde Rus halk dili edebiyata damla damla sızarak can katar; küçük burjuva düzeyine kadar düşmüş ufak toprak aristokrasisinin dinginliği, kalem kâtibinin tumturaklı belagatı, papaz okulu öğrencisinin kaba damak tadı yerel halk ağızlarıyla kaynaşarak Gogol'ün edebiyat sti-

* D. S. Mirsky, A History of Russian Literature, 1958, Northwestern Uni. Press, s. 155.

lini oluşturur. Puşkin dil öğrenmek için komünyon (kutsal ayin) ekmeği pişiren kadına başvuruyordu, Gogol ise tam da bu dilden tarif edilemez ötümlülük, ses uyumu nüansları üretti.”

Bely, Gogol’ün Ukraynaca, Rusça ve Lehçe deyim ve sözcükleri bir potada eriterek sık sık gramer kurallarını ihlal eden, kendine özgü alacalı, rengarenk bir dil oluşturduğunu, bu renkli, canlı karışımın Rus edebiyat dilinin dörtte üçüne yayıldığını belirtti (age., s.213). Dile ve yerel ağızlara özel ilgi duyan Gogol’ün çok zengin bir teknik jargonu vardı. Mutfak, iskambil oyunları, köylü kadınların giysileri ve başlıkları, avcılık, arabacılık ve diğer mesleklerle, uşaklarla, toprak beyleriyle ilgili çok sayıda özel sözcük derledi, icat etti ve kullandı. Not defterlerinde bu türden 500 civarında yerel sözcük ve deyişin kaydı mevcuttur. Bunlara uygun Rusça karşılıklar bulmaya çalıştı. Gogol’ün özgün sözcüklerinin pek çoğu daha sonra ünlü dilbilimci V. Dal’ın sözlüklerine girdi. Özellikle mutfak, sofraya, yemek ve içecek tasvirleri çok ayrıntılıdır. Olayların gelişimini okur çoğu kez sofraya başındaki konuşmalardan öğrenir. Gogol’ün dili stilistik süslemelerle doludur, metinlerini birçok kez yeniden yazarak (bazen sekiz kez yazdığını söylüyordu) dilini süslüyordu; Şevıryev’in ifadesiyle, yazarken, pirojkisinin iç dolgusuna acımayan eli açık bir evsahibesi gibi davranıyordu. Gogol renkli, göz alıcı dilini geliştirirken Ukrayna Barok edebiyat geleneğinden, Fonvizin, Krılov, Griboyedov gibi özgün Rus oyun ve masal yazarlarından yararlanmıştı. Diyaloglarında mesleki argo sözcüklerine sıkça rastlanır, özellikle pazarcılarla, esnafla ilgili çok sayıda yerel sözcük ve argo kullanılır.

Bely, Gogol nesrinde ay ışığını andıran ses uyumunun ve melodinin çok önemli olduğunu, uyak ve yarı uyakların ritmik tekrarıyla yaratılan ses kırılmalarının [vurgu ve aranın birbirini izlemesi şeklinde, örneğin, *iz ogniva ogon* (çakmaktan çıkan ateş), *gorı gorşkov* (dağ gibi yığılmış çanaklar), *listya lyubistka* (selam otu yaprakları) gibi] melodi oluşturduğunu belirtir. Çoğunu kendisinin uydurduğu insan ve yer isimlerinde yine ses tekrarıyla melodi ve gülmece etkisi yakalar: Çi-çi-kov, Mityay Dayı ile Minyay Dayı, Kifa Mokiyeviç ve oğlu Mokiyeviç Kifoviç, Akakiy Akakiyeviç...

Fiillerin ön ve art ekleriyle oynayarak, sözcüklere küçültme ekleri ekleyerek, örneğin, *kart* (iskambil kâğıtları) yerine *kartişki*, *davno* (çoktan beri) yerine *davnenko* diyerek hem ses uyumu sağlar hem de ifade gücünü zenginleştirir. Zenkovski'nin belirttiği gibi, Gogol mizahı sırf güldürmek için değil gerçeği açığa çıkarmak, bir sırrı ifşa etmek için araç olarak kullanır; zaten kahkahanın peşinden hemen acı gözyaşı gelir.* Molière'le aynı düzeyde sayılan mizah gücünün sırrı şu özelliklerinde saklıdır: Zıtları karşı karşıya getirmek, oksimorona başvurmak (N. Şehrindeki tabelalarda yazılan 'Yabancı Vasili Fyodorov', 'Paris ve Londra'dan gelen terzi' ibareleri gibi), garip, çoğu kez komik, konuşan soyadları, takma adlar icat etmek [toprak sahipleri Polejyev (Uzanıpyataroğlu) ve Zavalışın (Devri-lipyataroğlu) gibi], sözcükleri ve deyişleri bozarak gülünçleştirmek (bıyıklarıyla göz kırptı gibi), abartmak (dirgen kadar büyük çatal, Dnyeper o denli geniş ki kuşlar ortasına kadar zor uçabiliyor, Taras Bulba'nın ve oğullarının Karadeniz kadar geniş şalvarları gibi), fantastik unsurlar ve komik benzetmeler kullanmak (gönülsüz havlayan bir köpek için benzetme: 'tıpkı bir zangoç gibi notaların başını gözünü yararak işini yapıyordu') ve tabii insan ve nesnelere komik ve tipik yanlarını yakalamadaki olağanüstü yeteneği.

Gogol'un yapıtlarını dil ve stil yönünden büyük Rönesans yazarı F. Rabelais'in (1494-1553) eserleriyle karşılaştıran M. Bahtin, Gogol'un de tıpkı Rabelais gibi resmî kültürle değil, ancak geçmişin halk mizah (gülmece) kültürüyle açıklanabileceğini ve anlaşılabilirliğini yazdı.** Çiçikov'un yolculukları ile Pantagruel'inkiler (4. kitap) arasında paralellikler buldu. Saçma sözcük oyunları, mantık dışı tasvirler, absürt söylentiler, çığırından çıkan dedikodular, yemin ve lanetler, âlemler, övücü ya da küçük düşürücü takma adlar gibi unsurların sıkça kullanıldığı *coq-à-l'âne* diye adlandırılan stilin Rabelais'de olduğu gibi Gogol'de de önemli bir yer tuttuğunu belirtti. Bahtin, öte yandan, Gogol sanatının özünü oluşturan kahkahanın, halkın gülmece kültürünün toprağında kök salmış

* V. V. Zenkovski, *Nikolay Gogol*, s.44, Paris, 1961.

** M. Bahtin, *Rable i Gogol* (Rabelais ve Gogol), 1965. age.

aydınlık, olumlu, ulvi bir kahkaha olduğunu, bu kahkahanın satiristin mizahı ile uyuşmadığını, birçok kişinin bu noktayı gözden kaçırdığını vurguladı.

Gogol'ün realizmi

Gogol'ü Rus realizminin babası sayan Belinski ve Çernişevski, onun, birer toplumsal hiciv olarak gördükleri eserlerinde Rus hayatının ayrıntılı, canlı resminin çizildiğini, karakterlerinin doğrudan Rus gerçekliğinden türetildiğini savundular. Ancak, Gogol'ün realizmi kendine özgü, gerçekliği olduğu gibi resmetme kaygısı taşımayan,* gerçekliği tekrarlamak yerine onu yüce sanat düzeyine yükseltmeyi hedefleyen, tersyüz edilmiş bir realizmdi. Zaten abartma ve metafora sıkça yer veren anlatı tarzı da gerçeği olduğu gibi yansıtmaya izin vermezdi. Gogol realizminin tamamen farklı olduğunu savunan Çijevski, Gogol'ün, tasvir ettiği nesne ya da kişinin gerçeğe benzemesi için çaba sarf etmediğini, onun gerçeğin değil, olasılık dışı olanın, gerçeğe benzemeyenin resmini yaparak kendi gerçekliğini yarattığını yazdı.**

1890'larda Vasili Rozanov yarım asır genel kabul görmüş Belinski-Çernişevski yorumuna karşı çıkarak Rus realizminin babasının Puşkin olduğunu yazdı, Gogol'ü ise, kendi sınırsız hayal gücüyle yarattığı ruhsuz kuklalar, karikatürler dünyasını Rus gerçekliği diye sunan bir illüzyoniste benzetti. *Ölü Canlar*'daki karakterlerin gerçek toprak sahipleri değil, *poşlost*'ın cisimleşmiş hallerini temsil eden hayal ürünü (edebi), cansız, gerçeğe uymayan, ruhsuz kuklalar olduğu görüşü Bryusov ve Merejkovski gibi sembolistler, Nabokov gibi bazı yazar ve eleştirmenlerce de dile getirildi. Din felsefecisi, teolog Vladimir N. İlyin, S. K. Şambinago'nun *Gogol ve Goya* adlı çalışmasını hatırlatarak *Ölü Canlar*'ın Plyuşkin'i gibi maske suratlı, hilkat garibesi Gogol karakterlerini F. Goya'nın sür-

* *Müfettiş* seyircilerinin oyun sırasında sık sık "Ama rüşvet böyle de verilmez ki!" diye bağırarak anlatılır. Yine, Gogol'ün, *Ölü Canlar*'daki ölü can alım satım işlemlerinin uygulamaya tam uymadığını söyleyen dostlarının reddetme taleplerini reddettiği bilinir.

** Çijevski, age., s.760.

realist resimlerine benzetti; bu karakterlerin çoğunlukla dışsal bir dürtü olmadan harekete geçme yetilerinin bulunmadığını, bütün Gogol tiplerinin *ölü canlar*'dan ibaret olduğunu yazdı.* Gogol'un metafizik yönüne değinen felsefeci ve edebiyat tarihçisi Georgi Meyer, Merejkovski'nin *Gogol ve Şeytan* (1906) kitabından esinlenerek Çiçikov'u şeytanla özleştirdi, *Ölü Canlar*'ın diğer karakterlerinin de birer insan değil, ecinniler tarafından yönetilen şeytani robotlar olduğunu öne sürdü (Vozrojdenie, Paris, 1952, No:19). Gogol üzerine çalışmalarıyla ünlü sembolist Bely, Gogol'un *Ölü Canlar*'ın ilk cildini bitirene kadar (1842) toprak beyleriyle ilgili bilgisinin Ukrayna ile sınırlı kaldığını, Rusya taşrasını ve Rus serf sistemini bilmediğini, bütün deneyiminin Kursk'ta geçirilen yedi gün, Podolsk'ta bir handaki sekiz saatlik mola ve posta arabasının penceresinden gördüklerinden ibaret olduğunu, dolayısıyla, Gogol'den Rus taşra hayatının ayrıntılı bir resmini çizmesinin beklenemeyeceğini yazdı.** Gogol'un Pogodin'e yazdığı 15 Mayıs 1836 tarihli mektubundaki, "Taşra belleğimde artık çok zayıf bir şekilde canlanıyor, ana çizgileri çoktan silikleşti," sözleri Bely'ı haklı çıkaracak niteliktedir.

Dil bilimci Pyotr M. Bitsilli, Gogol'un *Commedia Dell'arte* (İtalyan tuluat tiyatrosu) türü bir parodi geliştirdiğini, *Ölü Canlar*'da tüm karakterlerin maske-insan özelliği taşıdıklarını, eserde tek insanın Çiçikov'un maceralarını düşünsel planda izleyen yazarın kendisi olduğunu, esere gerçek hayatı yansıtmış illüzyonunu veren şeyin ise *yol* olduğunu öne sürdü.*** Zenkovski ise Gogol realizmini şöyle yorumlamaktadır: "Gogol'un çizdiği gerçekçi resim ne kadar parlak olursa olsun bu sadece bir dış kabuktur, o kabuğun altında karmaşık insan ruhu teması yatmaktadır. Gerçekçi resme dikkatlice bakıldığında bu resmin çok girift olduğu, başka

* V. İlyin, *Arfa Davida* (Davut'un arpi), Cilt 1, 1980 (Zikreden V. A. Voropayev, Russkaya Emigratsiya o Gogole (Rus siyasal göçmen yazarların Gogol üzerine görüşleri), *Literaturnaya Uçeba*, No 3, 2003).

** Bely, age., s.34.

*** Pyotr M. Bitsilli, *Gogol ve Klasik Komedi*, Çisla, Paris, No 10, 1934 (*İzbrannie trudi po filologii*, M., 1996, s. 190).

bir temayı barındırdığı görülür.”* Zenkovski bu *başka* temanın karakterlerin *poşlost'*ının açığa çıkarılması olduğunu, bu işi hiçbir yazarın Gogol kadar ustaca yapamadığını vurguladı. Zenkovski, yine, “...Gogol’ün sanatsal düşünce ve sezgileri kendi derinlikleri içinde onun ideolojik arayışlarıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır ve bu ikisi esas olarak birbirinden ayrı ele alınamaz,” diye yazmaktadır (age., s. 18).

Rus edebiyatındaki yeri ve önemi

Gogol, sınırsız yaratıcı hayal gücüyle,** tek başına Rus edebiyatına kimsenin beklemediği dev bir sıçrama yaşatmayı başardı. Belinski Rus edebiyatının 1847 yılını değerlendirdiği yazısında, “Gogol’ün Rus edebiyatına etkisi muazzamdı. Sadece genç yetenekler onun gösterdiği yolu izlemekle kalmadı, üne kavuşmuş kimi yazarlar bile kendi patikalarını terk ederek Gogol’ün yolundan yürümeye başladılar,” diye yazdı (*Sovremennik*, 1847, No:1). Çernişevski’nin sözleriyle, Puşkin dönemi Karamzin döneminden ne kadar farklı ise Rus edebiyatının 1847 yılındaki düzeyi de 1835’tekinden o denli farklıydı. *Palto*’nun yayınlanmasından (1842) sonraki iki üç yıl içerisinde edebiyat dergilerinde yüz elliden fazla küçük insan (kâtip, kapıcı, faytoncu, hademe, dilenci, serseri vb.) temalı hikâye yayınlandı. Belinski’nin *Natüralist Okul* olarak adlandırdığı ayrıntıya, kent sosyolojisine önem veren bir ön-realizm akımı gelişti. Pavel Annenkov’un *Muhteşem On Yıl* diye tanımladığı 1838-48 döneminde aralarında Dostoyevski, Turgenyev, Nekrasov, Gonçarov, Grigoroviç gibi gençlerin de bulunduğu yeni kuşak Gogol hayranı yazarlar Gogol’ün açtığı yolda birbiri ardına eserler vermeye başladı. Dostoyevski’nin *Zavallı İnsanlar (İnsancıklar, 1846)* ve *İkiz’i (1846)*, Herzen’in *Suçlu Kim? (1846)* romanı, Gonçarov’un *Sıradan Bir Hikâye’si (1847)* okurla buluştu, Grigoro-

* Zenkovski, age., s.18.

** Mirsky, hayal gücü açısından Gogol’ün ancak Shakespeare ve Rabelais ile kıyaslanabileceğini, yaratıcı güç açısından ise onun en büyük Rus yazarı olduğunu savunmaktadır (Mirsky, age., s. 155).

viç ilk hikâyelerini, Turgenyev *Avcının Notları* başlığı altında topladığı hikâyeleri (1847-52) yayınlamaya başladı.

Gogol genç Dostoyevski'nin çıkış noktasıdır, ilk eserlerinde Gogol etkisi açıkça görülür. *Evsahibesi'nin Korkunç İntikam*'dan, *İkiz'in Bir Delinin Hatıra Defteri ve Burun*'dan, *Netoçka Nezvanova'nın Portre ve Korkunç İntikam*'dan izler taşıdığı kabul edilir. *Zavallı İnsanlar*'da (*İnsancıklar*) *Palto ve Burun* hikâyelerinin adı zikredilir.

Gogol'ün *Ölü Canlar* (1842) sonrası dönemde yazdığı *Dostlarla Mektuplaşmalardan Seçilmiş Pasajlar* (1847), *Yazarın İtirafı* (1847), *İlahi Liturya (âyin) Üzerine Düşünceler* (1845-52) adlı din temalı eserleri 20. yüzyılın başında sembolist yazarlar tarafından yeniden keşfedildi. K. Moçulski Gogol'ün Rus edebiyatının yönünü estetikten dine çevirdiğini ileri sürdü. Bu görüşü aşırı bulan Zenkovski Gogol'ün, Rus edebiyatının ilerideki gelişimi bakımından edebiyata sadece dinî temaları aşıladığının söylenebileceğini vurguladı, “onun Rus kültürüne en büyük katkısı insan ruhunu yeni bir anlayışla ele almasıdır” diye yazdı. Dinî düşünür Gogol'ün Dostoyevski'nin olgunluk dönemi eserleri üzerinde etkili olduğuna dair kesin kanıt bulmak zordur. Dostoyevski günlüğünde (1876) *Mektuplaşmalardan Pasajlar*'ın özgün fakat zayıf olduğunu yazdı. Nikolay Strahov 1880'lerde Dostoyevski'nin baştan beri Gogol'ün görüşlerinde düzeltme yapma gereği duyduğunu belirtti.* Rozanov ikisi arasındaki usta çırac ilişkisinin her şeyden önce (edebî) bir savaş niteliği gösterdiği tezini öne sürdü. Dostoyevski'nin günlüğündeki şu sözler onun olgunluk dönemi eserlerinde Gogol etkisinin sınırlı olduğunu gösterir niteliktedir: “... öte yandan, Gogol'ün eserleri, *Evlenme, Ölü Canlar*, özellikle bu eserlerde yaratılan santsal tipler bakımından en derin, en zengin içsel muhtevaya sahip yapıtlar! (Çizilen) bu resimler, nasıl demeli, zihni neredeyse en derin bunaltıcı sorularla ezip sıkıştırıyor, Rus kafasında en rahatsız edici, şu anda değil de çok uzak gelecekte, o da eğer olursa, üstesinden gelinebilecek gibi hissedilen düşünceleri uyandırıyor.”**

* Zikreden: Yuri N. Tynyov, Dostoyevski ve Gogol (Parodi Kuramı), *Arhaisti i Novatori* derlemesi içinde, 1919.

** F. M. Dostoyevski, *Dnevnik Pisatelya* (Yazarın Günlüğü), 1876, s. 112.

Yoğun vaaz havasının romanı öldürmesine rağmen 2. cildin elde kalan bölümleri de Rus edebiyatını etkilemiştir. Tembel toprak sahibi Tentetnikov ve çalışkan, girişimci toprak sahibi Kostanjoglo, Oblomov ve Şoltz'un prototipleridir. Yine bu ciltte ağzının tadını bilen, obur toprak sahibi Petuh (Horoz) ilk ciltteki karakterleri aratmamaktadır; Petuh, Gogol'un sihirli kaleminin yarattığı son büyük komik karakterdir. Petuh'un sofrası ve geceleyin aşçısına ertesi gün için verdiği yemek talimatı Rus edebiyatının unutulmaz pasajları arasında yer almaktadır.

Turgenyev'in yabancı bir arkadaşına Gogol'un ölüm haberini bildiren mektubundaki şu satırlar onun Rus edebiyatına ve kültürüne katkısını çok güzel özetlemektedir: "Bizim için o bir yazardan daha fazlasıydı; bizi çözerek (deşifre ederek) bize anlattı... Kimi kaybettiğimizi anlamanız için Rus olmanız lazım..."* İlkokul arkadaşları Gogol'ü kısa boylu olmamasına rağmen her nedense Gizemli Cüce diye çağırıyorlardı. Çocukluğunda ona yakıştırılan bu "gizemli" takma adı trajik hayatının da, sanatının da en belirgin özelliği oldu. *Ölü Canlar*'daki, sadece yazarının bildiği sırrın ne olduğu daha uzun süre tartışılacaktır. Danilovski Manastırı'ndaki mezarının taşına Yeremya peygamberin, "Benim acı sözlerime gülüyorlar!" cümlesi kazanmıştı. Belinski'nin dediği gibi, Gogol'ü sevmek her zaman onu anlamaktan daha kolay oldu.

Aralık 2019, Urla

* Turgenyev'in 1852 şubat ayında ünlü mezzosoprano Pauline Viardot'ya yazdığı mektup.

NİKOLAY VASİLYEViÇ GOGOL KRONOLOJİSİ

(Parantez içindeki tarihler Gregoryen takvimi gösterir)

- 20 Mart (1 Nisan) 1809 Rus İmparatorluğuna bağlı Ukrayna'nın Poltava vilayeti, Mirgorod ilçesi, Büyük Soroçints köyünde doğdu.
- 1818 - 1819 Kardeşi İvan ile birlikte Poltava'da bir bölge ilkokuluna devam etti.
- 1819 Kardeşi İvan öldü (12 kardeşin sekizi doğumda ya da küçük yaşlarda öldü. Gogol ve üç kız kardeş hayatta kaldı).
- 1820 - 1821 Gogol Poltava'da eğitimci G. Soroçinski'nin yanında jimnazyuma hazırlandı.
- Mayıs 1821 - Haziran 1828 Nejin (Ukrayna) jimnazyumundaki eğitimini tamamlayarak mezun oldu. Resim ve Rus edebiyatı iyi olmakla birlikte genel olarak zayıf bir öğrenciydi.
- 1825 Gogol 15 yaşındayken babası Vasili Afanasyeviç Gogol-Yanovski'yi kaybetti. Küçük bir toprak sahibi ve amatör oyun yazarı olan babanın, mizah yeteneği ve tiyatro tutkusuyla Gogol üzerinde önemli bir etkisi oldu.
- 1828 - 29 Jimnazyumu bitirince Aralık 1828'de Petersburg'a gitti. Bir yandan iş ararken bir yandan da V. Alov takma adıyla "İtalya" (şiir) ve "Hans Küchelgarten" (manzum idil) adlı çalışmalarını bastırdı. Daha sonra parasını ödeyerek bastırıldığı "Hans Küchelgarten" in bütün kopyalarını toplatarak yaktı.
- Ağustos-Eylül 1829 Amacı belli olmayan kısa bir Almanya seyahati yaptı.
- Nisan 1830 - 1831 İmparator ailesine bağlı toprakların yönetiminden sorumlu genel müdürlükte önce kâtip, ardından şef yardımcısı olarak çalıştı. Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim derslerine devam etti.
- 1830 başı Ukrayna hikâyeleri serisinin ilki olan "Bisavryuk ya da İvan Kupala Yortusu arifesinde bir akşam" adlı hikâyesi etkili dergilerden *Anavatan Notları*'nda yayımlandı.
- 1830 Yarım kalan tarihî romanı "Hetman"dan bir bölümü Delvig'in *Kuzey Çiçekleri* dergisinde yayımlandı. Delvig Gogol'ü Jukovski ile tanıştırdı. Aralarında hayat boyu süren sıkı dostluk ilişkisi kuruldu. Jukovski'nin aristokrat çevresiyle tanıştı. Jukovski Gogol'ü Pletnyev ile tanıştırtarak ondan genç yazarla ilgilenmesini istedi.
- Şubat 1831 Pletnyev, Gogol'e kendisinin de çalıştığı kız lisesinde (enstitü) tarih öğretmenliği kadrosu buldu. Puşkin ile tanıştırdı (Mayıs 1831).
- Eylül 1831 ve Mart 1832 "Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşamlar" adlı iki ciltlik Ukrayna hikâyeleri yayımlandı. Küçük Rusya'da günlük hayatla ilgili komik sahneler, daha önce hiç görülmemiş bu özgün dil ve stil büyük beğeni topladı. Puşkin hayranlığını ifade etti.

- 1832 Üç yıl aradan sonra ilk kez Moskova üzerinden doğduğu yeri, Vasilyevka köyünü ziyarete gitti. Moskova'da *Slavyanofil* yazarlardan Mihail P. Pogodin, Mihail Maksimoviç, Sergey T. Aksakov ile tanıştı ve onlarla hayat boyu sürecek yakın dostluklar kurdu.
- 1834 - 35 Petersburg Üniversitesi'nde asistan profesör unvanıyla dünya tarihi dersleri verdi. Kendi bilgi birikimini yetersiz bularak bu görevden ayrıldı.
- Ocak 1835 Üç hikâye ("Bir Delinin Hatıra Defteri", "Nevskiy Prospekt" ve "Portre") ve tarih ve sanat üzerine çeşitli makalelerinden oluşan *Arabesk* adlı seçkisi yayımlandı.
- Mart 1835 "Eski Zaman Toprak Beyleri", "Taras Bulba" ve "İvan İvanoviç ile İvan Nikiforoviç Nasıl Kavga Ettiler" ve "Viy" adlı hikâyeleri içeren "*Mirgorod*" adlı kitabı yayımlandı. Bu hikâyeler *Dikan-ka Akşamları*'nın devamı niteliğindedir. Gogol *Taras Bulba*'yı 1842'de yeniden yazarak genişletti.
- 30 Ocak 1836 Gogol konusunu Puşkin'in önerdiği yeni piyesi *Müfettiş*'i (Revi-zor) Jukovski'nin evinde düzenlenen edebiyat akşamında okudu. Sansürden geçemeyen oyun çarın özel izniyle 19 Nisan (1 Mayıs) 1836'da Petersburg'da, 25 Mayıs (6 Haziran) 1836'da Moskova'da sahnelendi. Piyes Rus sahnesinde daha önce hiç görülmemiş bir ilgi ve heyecanla karşılandı.
- 19 Haziran 1836 Yoğun çalışma temposundan yorulan ve egemen çevrelerin *Müfettiş*'in Büyük Rusya'yı küçük düşürdüğü yönündeki eleştirilerinden bunalan Gogol Avrupa'ya gitti. Kısa ziyaretler dışında 12 yıl (1836-1848) çoğunlukla Roma olmak üzere Avrupada yaşadı.
- Ekim 1836 İsviçre'de *Ölü Canlar*'ı yazmaya başladı.
- 1836-37 kışı Paris'te *Ölü Canlar* üzerinde çalışmaya devam etti. Puşkin'in düelloda öldüğünü (29 Ocak 1837) burada öğrendi. Pogodin'e yazdığı mektupta, "Yaşama sevincim onunla birlikte öldü" diye yazdı.
- Mart 1837 Roma'ya geldi. Avrupadaki politik ve toplumsal olaylardan çok doğaya ve sanata ilgi duyan Gogol Roma'yı çok sevdi ve Roma onun ikinci vatani oldu.
- 1839 sonbaharı - 1840 kışı Moskova ve Petersburg'u ziyaret etti. *Ölü Canlar*'ın tamamlanan bölümlerini dostlarına okudu. Belinski ve Lermontov ile tanıştı. Mayısta yeniden Roma'ya döndü.
- Eylül 1841 Rusya'ya döndü, *Ölü Canlar*'ı Moskova sansür idaresine sundu. Sansürden geçmeyeceği belli olunca Petersburg sansürüne başvurdu. Etkili dostlarının yardımıyla eser bazı yerleri sansür edilerek ve adına "Çiçikov'un Maceraları" eklenerek Mayıs 1842'de, "Çiçikov'un Maceraları ya da Ölü Canlar, Poema" adıyla yayımlandı.
- Haziran 1842 Gogol Rusya'dan ayrılarak yeniden Roma'ya döndü.

- 1842 1841 sonbaharında tamamladığı ünlü hikâyesi *Palto*'yu yayımladı. *Portre*, *Taras Bulba* ve *Evlilik* adlı eserlerini yeniden gözden geçirerek önemli değişiklikler yaptı.
- 1842 - 48 1842 yılı engin bir hayal gücüne dayanan çığır açıcı Gogol sanatının fiilen son yılı oldu. Giderek kendini tamamen dine veren ve edebiyatı insanı Tanrı'ya (Hıristiyanlığa) götüren gizli bir merdiven olarak görmeye başlayan Gogol 5-6 yıl Avrupada bir ülkeden ötekine sürekli seyahat ederek *Ölü Canlar*'ın ikinci cildini yazmaya çalıştı, ilham aradı, inandırıcılıktan uzak ideal tipler yarattı.
- 1845 yazı Bunalım geçiren Gogol *Ölü Canlar*'ın ikinci cildine ait yazılmış bölümleri yaktı.
- Ocak 1847 *Dostlarla Mektuplaşmalardan Seçme Paragraflar* adlı tutucu, kendi Slavyanofil dostları arasında bile büyük tepkiyle karşılanan kitabını yayınladı. Kitap 1845 ve 1846 yıllarına ait mektuplarından seçilmiş paragraflar ve yeni makalelerini içeriyordu. Dağılmak üzere olan Rus serflik düzeninin nasıl kurtarılacağına dair toprak sahiplerine, taşra bürokratlarına, din adamlarına çeşitli tavsiyelerde bulunuyordu. Belinski ünlü "Gogol'e Mektup" adlı el altından dağıtılan uzun yazısıyla yazarı şiddetle eleştirdi.
- Haziran - Temmuz 1847 *Yazarın İtirafı*'nı yazdı. Çalışma ölümünden sonra 1855'te basıldı.
- 1847 Gençlere dini kılavuz niteliğindeki *Kutsal Ayin (Liturya) Üzerine Düşünceler* adlı çalışmasını yazdı. Ölümünden sonra basıldı.
- Ocak - Nisan 1848 Kutsal toprakları, Kudüs'ü ziyaret etti. Ziyaretin iç dünyasında beklediği etkiyi yaratmadığını yazdı.
- 1848 - 52 Rusya'ya döndü. Moskova'da ve kısa sürelerle Odesa, Kaluga ve annesinin köyü Vasilyevka'da yaşadı. *Ölü Canlar*'ın ikini cildi üzerinde çalışmayı sürdürdü. Sanatçı kişiliği ile bağnaz sofu kişiliği arasındaki ölümcül mücadele son safhaya ulaştı. Hem yazdıklarını tatmin edici bulmuyor hem de Tanrı'ya karşı görevlerini tam olarak yerine getirmediğini düşünüyordu.
- 11-12 (23-24) Şubat 1852 gecesi Misafir olarak kaldığı Kont Aleksandr P. Tolstoy'un Moskova'daki evinde *Ölü Canlar*'ın ikinci cildinin mevcut el yazmalarını yaktı. Ancak Gogol'ün sobada tam olarak neleri yaktığı bir sır olarak kaldı. Olayın tek tanığı olan uşak yazarın birtakım kâğıtları seçerek yaktığını, tamamen yanması için maşayla kâğıt tomarını karıştırdığını söyledi.
- 21 Şubat (4 Mart) 1852 İzleyen günlerde yemek yemeyi reddederek ölüm orucuna başladı. 21 Şubat (4 Mart) 1852 günü öldü. Danilovski Manastırı'na gömüldü. Naaşı 31 Mayıs 1931 tarihinde Novodeviçiy Manastırı mezarlığına nakledildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

N... VİLAYET merkezindeki hanlardan birinin kapısından içeriye bekâr erkeklerin –emekli yarbayların, üsteğmenlerin, yüz civarında cana sahip yurtluk sahiplerinin, kısacası, orta tabaka diye adlandırılan kesime mensup bekâr beylerin– bindiği türden oldukça güzel, küçük, yaylı bir briçka girdi. Briçkada erkek güzeli olmaktan uzak, fakat dış görünüşü hiç de fena olmayan, ne fazla şişman, ne fazla cılız, yaşlı denemeyecek ama fazla genç olduğu da söylenemeyecek bir bey oturuyordu. Onun şehre gelişi en ufak bir hareketlenme, şamata doğurmadığı gibi, herhangi özel bir olayın vukuuna da yol açmadı; sadece, hanın karşısındaki meyhanenin kapısında oturan iki mujik bazı yorumlarda bulundu, ama onlar da briçkada oturan kişiden çok, briçka ile ilgiliydi.

İki mujikten biri ötekine:

“Şuna bak, amma tekerlek ha!” dedi. “Ne dersin, icabında bu tekerlek Moskova’ya kadar dayanır mı yoksa oraya varmadan dağılır mı?”

“Dayanır!” dedi öteki.

“Peki ya Kazan’a kadar? Bence gidemez.”

“Kazan’a kadar gidemez,” dedi öteki.

Konuşma bu kadarla kaldı. Bunun dışında, araba hana yaklaşırken, beyaz yelken bezinden çok dar ve kısa bir pantolon ve modaya uygunluk iddiası taşıyan bir frak giymiş genç bir adam görüldü karşıdan. Frakın içinden, Tula yapımı, tabanca şeklindeki bronz bir iğneyle tutturulmuş göğüslüğü* gözüktüyordu. Genç adam dönüp arabaya baktı, rüzgârda uçan kasketini eliyle tutarak yoluna devam etti.

* (Fr). Plastron.

Briçka avluya girince beyi hanın hizmetkârı, ya da Rus han- larında çağrıldığı şekliyle, *polovoy** karşıladı; uşak o denli canlı ve kıpır kıpırdı ki, yüzünün nasıl olduğunu görebilmek bir türlü mümkün olmuyordu. Elinde peşkirle yıldırım gibi fırlayıp dışarı çıkmıştı; yakası neredeyse ense köküne kadar çıkan, yarı pamuklu kumaştan uzun redingotu içinde sırik gibi duruyordu. Saçlarını silkti, misafire, şansına düşen odayı göstermek üzere yol göster- di, ahşap galeriyi boydan boya hızla geçerek üst kata çıktılar. Oda bildik türden bir odaydı, han da öyleydi, hani şu taşra vilayetle- rinde günlüğü iki rubleye yolculara sunulan huzurlu odalardan; erik kurusunu andıran hamamböceklerinin her köşeden misa- firi dikizlediği, içinde mutlaka komşu odaya açılan bir kapının ve o kapının ardında daima bir komodinin bulunduğu, sessiz, sakın fakat olağanüstü meraklı, yeni gelen yolcuya ait her ayrıntıyı öğrenmeye can atan komşunun komodinin önünde dinleme pozisyonu aldığı o tanıdık odalardan biri işte! Hanın cephesi içi ile uyum içindeydi: İki katlı oldukça uzun bir binaydı; alt kat sı- vasızdı, koyu kırmızı tuğlalar öylece bırakılmıştı. Tuğlalar sert hava değişimlerinden daha da koyulaşmış, doğal kirlenme sonucu donuklaşmıştı. Üst kat dayanıklı, solmaz sarı boya ile boyanmış- tı. Alt katta hamut, urgan ve Rus simiti *baranka* satan dükkânlar sıralanmıştı. Köşedeki dükkâna, daha doğrusu dükkânın pence- resine kırmızı bakır semaveriyle *sbitenşçik*** yerleşmişti; satıcının yüzü de tıpkı semaveri gibi kıpkırmızıydı, o kadar ki, eğer satıcı- nın katran gibi simsiyah sakalı olmasaydı, uzaktan bakanlar pen- cerede iki semaverin durduğunu düşünebilirdi.

Ziyaretçi bey odasını incelemekle meşgulken eşyasını getir- diler: En başta, birazcık aşınmış –bu, yollarla tanışıklığının yeni olmadığını gösteriyordu– beyaz, deri bavul geldi. Bavulu, koyun postundan gocuk giymiş, kısa boylu bir adam olan arabacı Se-

* Rusçası *Poloviy (polovoy)*: Çarlık Rusya'sında han meyhanelerinde çalışan gar- sonlara verilen ad. –çev.

** (Ru.) *Sbiten*: Bal, su ve baharattan yapılan geleneksel Slav içeceği; sıcak *sbitenin* so- ğuk algınlığına iyi geldiğine inanılır; bu içeceği satıcısına da *sbitenşçik* denir. –çev.

lifan* ile üzerinde, eskiden efendisine ait olduğunu açıkça belli eden, kullanılmış, bol redingotuyla, otuz yaşlarındaki uşak Petruşka birlikte taşıdı. Birazcık sert bir görünümüne sahip uşağın kocaman bir burnu ve kalın dudakları vardı. Karelya beryozasından kakmaları olan maun ağacından yapılmış küçük bir sandık, bir çift ayakkabı kalıbı ve mavi kâğıda sarılmış kızarmış tavuk, bavulu izledi. Bütün bunlar içeri getirilip eşya taşıma işi sona erince arabacı Selifan atlarla meşgul olmak üzere ahıra gitti, uşak Petruşka ise kaputunu ve kaputuyla birlikte kendi özgün kokusunu bıraktığı daracık hole, kapkaranlık hücreesine yerleşti. Kaputtan yayılan koku biraz sonra getirilecek olan çeşitli eşyasıyla dolu çuvalın da habercisiydi. Üç ayaklı dar somyayı holün duvarına yaslayarak yerleştirdi, han sahibinden rica minnet aldığı şilteye benzeyen, iyice hırpalanmış, bir *blin* kadar yassı ve *blin* kadar da yağlanmış, içi otlarla doldurulmuş minderi somyanın üzerine serdi. Uşak ve arabacı yerleşmekle ve kendi işleriyle meşgulken, bey, müşterilerin ortak kullandığı oturma odasına indi. Hanların bu oturma odalarının nasıl bir şey olduğunu her yolcu gayet iyi bilir: Yağlıboayla boyanmış, üst kısmı sigara dumanından kararmış, alt kısmı gelip geçen çeşitli yolcuların ve ayrıca pazarın kurulduğu günlerde altışar yedişer kişilik gruplar halinde, demlikte demlenmiş ünlü çaylarından** bir iki bardak içmeye gelen yerel tüccarların sırt dayamasından parlayacak kadar yağlanmış duvarlar, aynı isli tavan, garsonun, üstü sahildeki kuşlar kadar çok sayıda çay fincanıyla dolu tepsisini ustalıklarla sallayarak yıpranmış muşambanın üzerinden her geçişinde titreşerek şangırdayan camlarıyla aynı isli avize, duvarı boydan boya kaplayan aynı yağlıboya resimler, kısacası, her hanın oturma odasında olan bildik şeyler vardı burada da. Yalnızca tek bir farklılık zikredilebilirdi; resimlerden birinde peri kızı, okuyucuların muhtemelen daha

* Selifan (Selivan): Orman ve kır tanrısı Silvanus'dan (Lat.) türetilmiş erkek adı. Sığırkuyruğu (bitki) anlamına da gelir. -çev.

** (Ru.) *Para çayı* (*portsiya çaya*): Demlikte (Türk usulü) demlenen çay. O dönemde Ruslar genellikle çayı doğrudan çaydanlıktaki sıcak suya atarak içerlerdi. -çev.

önce hiç görmedikleri kadar iri, devasa göğüslerle resmedilmişti. Gerçi doğanın bu şekilde karikatürleştirilmesine, ne zaman, nereden, kim tarafından Rusya'mıza getirildiği belli olmayan, hatta bazen bizim sanatsever zenginlerimizin kendilerine eşlik eden rehberlerin tavsiyesine uyarak İtalya'dan satın aldıkları çeşitli tarihî resimlerde de rastlanır. Yabancı bey kasketini çıkardı, boynundaki, gökkuşağının bütün renklerini içeren, evli kadınların kendi elleriyle ördüğü ya da diktiği ve nasıl kullanılacağıyla ilgili eşlerine yararlı öğütler verdiği türden yün fularını çözdü; bekârlara fularlarını kimin temin ettiğini ise şüphesiz söyleyemem, bunu ancak Tanrı bilir. Ben hiçbir zaman bu tür bir boyun bağı kullanmadım. Bey fularını çözdükten sonra yemek siparişi verdi. Yolculara birkaç hafta ikram edilebilen dayanıklı, katmerli pirojki eşliğinde şçi çorbası, nohutlu beyin, sosis ve yanında garnitür olarak lahana, kızarmış tavuk, hıyar turşusu ve her zaman emre hazır bir tatlı çeşidi gibi hanlarda yenen sıradan yemek ve mezeler kimi ısıtılarak, kimi soğuk olarak servis ediledursun, yabancı bey, uşağı (ya da garsonu diyelim) türlü çeşitli saçma sorularına yanıt vermek zorunda bıraktı: Bu hanı daha önce kim işletiyormuş, peki şimdiki sahibi kimmiş? Han iyi gelir getiriyor muymuş? Efendileri az rastlanan türde alçaklardan mıymış? Garson son soruya alışıl gelmiş bir yanıt vererek:

“Ah, ne büyük düzenbazdır o, efendim!” şeklinde yanıtladı.

Okumuş yazmış Avrupalılar arasında olduğu gibi eğitimli Ruslar arasında da, günümüzde, meyhanede garsonla çene çalmadan, hatta bazen eğlenceli bir şekilde onu alaya almadan yemek yiyemeyen pek çok saygıdeğer insan vardır. Kaldı ki, ziyaretçinin sorularının hepsi de boş değildi. Aşırı bir titizlikle sorup soruşturdu, şehrin valisi kimdi, mahkeme başkanının adı neydi, savcı kimdi? Kısacası, şehirde hiçbir yüksek bürokrati atlamadan hepsini sordu. Fakat çok daha büyük bir özenle, hatta neredeyse büyük bir merakla önemli toprak sahipleri hakkında sorular yöneltti. Kim ne kadar serfe sahip, şehirden ne kadar uzakta yaşıyor, hatta karakteri nasıl, şehre ne sıklıkta gelip gidiyor? Bölgenin du-

rumuyla ilgili dikkatli sorular da sordu: Vilayetlerinde herhangi bir hastalık, öldürücü sıtma, humma, çiçek hastalığı ya da benzeri bir salgın olup olmadığını sorup soruşturdu; bütün bunları bu kadar ayrıntılı, bu kadar titizlikle sorması onlara ilgisinin sadece basit bir meraktan kaynaklanmadığını gösteriyordu. Yabancı beyin hal ve davranışlarında bir ağırbaşlılık seziliyordu ve olağanüstü gürültü çıkararak sümkürüyordu. Bunu nasıl becerdiği bilinmiyordu, fakat sümkürdüğünde burnu tıpkı bir borazan gibi ötüyordu. Beyin, görünüşte tamamen masum nitelikteki bu meziyeti öte yandan hanın garsonu nezdinde ona büyük bir saygı kazandırıyor; garson sümkürme sesini her duyusunda saçlarını arkaya savuruyor, gövdesini doğrultarak daha saygılı bir duruşa geçiyor, başını yukarıdan aşağıya doğru indirerek beye bir emri olup olmadığını soruyordu. Bey yemekten sonra bir fincan kahve içti ve sedire oturdu, sırtını, Rus hanlarında rastlanan, içi esnek yün yerine tuğla ya da kaldırım taşına benzer oldukça sert şeylerle doldurulmuş yastığa dayadı. Hemen esnemeye başladı, kendisini odasına çıkarmalarını söyledi, yatağına uzanarak iki saat kadar uyudu. Dinlenmiş olarak uyandı, han hizmetkârının ricası üzerine, yasa gereği polise verilmek üzere bir kâğıt parçasına unvanını, adını ve soyadını yazdı. Uşak merdivenleri inerken kâğıda yazılanları heceleyerek okudu:

“Altıncı dereceden devlet müşaviri unvanına sahip Pavel İvanoviç Çiçikov*, toprak sahibi, özel işleri gereği seyahat etmektedir.”

Uşak yazılanları heceleyerek çözmeye çalışırken Pavel İvanoviç Çiçikov şehre göz atmak üzere handan ayrıldı. Şehir gözüne hiç de fena gözükmedi; diğer taşra vilayetlerinden geri kalır bir yanı yoktu. Taş binaların sarı boyası güçlü bir şekilde insanın gözünü acıtıyordu, ahşap binaların gri rengi ise sade bir koyuluk sergiliyordu. Evlerin bir kısmı tek kat, bir kısmı iki kat ya da bir buçuk kattı ve bir buçuk katlı olanların hepsinde mutlaka asma

* Gogol genellikle kahramanlarına onların temel niteliklerini çağrıştıran, konuşan soyadları verir, fakat başkahramanı Çiçikov'a verdiği soyadının özel bir anlamı yoktur. Hapşırırken, -Çiçikov sık sık kuvvetlice hapşırır- çıkarılan “çiçi” sesini (Çihat: hapşırma, aksırmak) ve kuş ötüşünü anımsatmaktadır. -çev.

kat vardı; il mimarları bu asma katları çok güzel buluyordu. Evler, yer yer, tarlayı andıran geniş caddelerin ve sonu görünmeyen tahta çitlerin ortasında kaybolmuş gibi duruyordu. Kimi yerlerde ise bir araya toplanmış, öbek oluşturmuştu, buralarda daha büyük bir canlılık ve insan kalabalığı, koşuşturma gözleniyordu. Üstündeki krendel ve çizme resimleri yağmurdan neredeyse tamamen silinmiş reklam tabelalarına rastlıyordunuz ya da şurada burada mavi pantolon resimleri ve altında da Varşovalı bilmem hangi terzinin imzası bulunan resimli yazılar çıkıyordu karşınıza. Derken, siperli sipersiz, kuşaklı kuşaksız kasketler, şapkalar satan, tabelasında “Yabancı uyruklu Vasili Fyodorov” yazan bir dükkânla karşılaşıyordunuz. Başka bir tabelada bir bilardo masası ve bizde tiyatrolarda son perdede sahneye çıkan misafirleri oynayan aktörlerin giydiği türden frak giymiş iki oyuncu resmi görüyordunuz. Oyuncular, kollarını arkaya doğru birazcık bükerek ve az önce bale hareketi *entrechat* yaparak havada birbirine vurmuş bacaklarını yana doğru eğerek istekalarıyla hedefe nişan almış vaziyette resmedilmişti. Bunların altına ise “Ve işte zavedenie!” diye yazılmıştı. Şurada burada açık havada cadde üzerine konan tezgâhlar fındıkla, cevizle, sabunla, sabun kalıbına benzeyen pryaniklerle doldurulmuştu. Başka bir yerde, tabelasında üstüne çatal saplanmış iri bir balık resmi olan bir aşhane görüyordunuz. En çok da, şimdilerde artık “Alkollü içecek satış yeri”* gibi veciz bir ibareyle yer değiştirmiş bulunan, zamanın etkisiyle kararmış, imparatorluk arması iki başlı kartal ile karşılaşıyordunuz. Kaldırımlar her yerde berbattı. Çiçikov şehrin parkına da göz attı; alttan, yeşil yağlıboya ile çok güzel boyanmış üçgen şeklindeki payandalarla desteklenmiş ağaçlar cılızdı ve iyi kök salmamışlardı. Öte yandan, kamıştan daha uzun olmamalarına rağmen, gazetelerde şenlik ışıklandırmaları anlatılırken bu ağaçlardan şöyle bahsediliyordu:

“Belediye başkanımızın himmetleri sayesinde şehrimiz, yakıncı günlerde bizi serinletecek, koyu gölgeli, geniş dallı ağaçlardan

* (Ru.) *Piteyniy dom*: Meyhane, perakende alkollü içecek satılan yer. 1827 yılına kadar alkollü içeceklerde devlet tekelisi olduğu için içki satan yerler devlet arması asmak zorundaydı. –*Rus. edit. notu*

oluşan bir parkla süslenmiş oldu.” Ve bu münasebetle, “Duydukları derin şükrandan dolayı vatandaşların kalplerinin nasıl titrediğini ve minnettarlıklarının bir emaresi olarak nasıl gözyaşı döktüklerini görmek gerçekten çok duygulandırıcıydı.”

Çiçikov kulübesinde nöbet tutan polise, gerektiğinde katedrale, devlet dairelerine, valiliğe en kolay yoldan nasıl gidileceğini ayrıntısıyla sorduktan sonra şehrin içinden geçen nehre göz atmak için o yöne doğru yürüdü. Yolda giderken direğe çivilenmiş bir afişi hana dönünce dikkatlice okumak üzere yırtıp cebine koydu, tahta kaldırımında yürüyen alımlı bir hanıma ısrarlı bakışlarla baktı. Hanımı askerî üniforma giymiş, elinde bohçasıyla bir erkek çocuğu takip ediyordu. Yabancı bey, âdeta geçtiği yeri iyice bellemek istercesine bütün dikkatiyle dönüp etrafına bir kez daha baktı, sonra doğruca hanın yolunu tuttu; hemen odasına çıkmak istedi, garson da hafifçe koluna girerek merdiveni çıkmasına yardımcı oldu. Çay içtikten sonra masanın başına geçti, mum getirmelerini emretti, cebinden afişi çıkardı, muma yaklaştırdı, sağ gözünü hafiften kısarak okumaya başladı. Afişte önemli sayılabilecek fazla bir şey yoktu; Kotzebue'nun* bir draması sahneleniyordu, Rolla'yı Bay Poplyovın, Cora'yı ise aktris Zyablova oynuyordu, diğer rolleri oynayanlarsa daha az bilinen oyuncularlardı. Önemli bir şey bulamamasına rağmen Çiçikov parter bilet fiyatlarına varıncaya kadar afişteki her şeyi okudu, alttaki nottan ilanın vilayet matbaasında basıldığını öğrendi. Başka bir şey var mı diye afişin arka yüzünü çevirdi, bir şey göremeyince gözlerini ovuşturdu, afişi özenle katlayarak eline geçen her şeyi istiflediği küçük sandığına koydu. Gün, yanılmıyorsam, bir porsiyon soğuk dana eti, bir şişe köpüklü kvas ve engin Rus diyarının kimi bölgelerinde dendiği gibi emme basma tulumbanın tam kapasiteyle çalıştığı horultulu, derin bir uykuyla sona erdi.

Ertesi günün tümü ziyaretlere ayrılmıştı; yabancı, şehrin bütün ileri gelenlerini ziyaret etmek üzere yola koyuldu. Valiyi

* August von Kotzebue (1761-1819): Alman oyun yazarı. Sözü edilen oyun “Peru'da Bir İspanyalı ya da Rolla'nın Ölümü” (1796) oyunudur. -çev.

ziyaret ederek saygılarını sundu; vali de tıpkı Çiçikov'un kendisi gibi ne şişman ne ince birisi çıktı, boynunda Anna nişanı vardı, hatta Yıldız'la* ödüllendirilmesi için yukarıya tavsiye edildiği söyleniyordu. Çok iyi kalpli bir insandı, ara sıra kendi elleriyle tül üzerine nakış işlediği bile olurdu.** Yabancı, validen sonra vali yardımcısını, sonra sırayla savcuyu, mahkeme başkanını, emniyet müdürünü, mültezimi,** devlet fabrikaları bölge müdürünü vs. ziyaret etti. Ne yazık ki bu dünyanın bütün ağır toplarını hatırlayıp zikretmek biraz güç oluyor; fakat yeni misafir ziyaretleri konusunda olağanüstü bir performans gösterdiğini söylemek yeterli olacaktır. O kadar ki, saygılarını sunmak üzere sağlık idaresi müfettişine ve şehrin mimarına bile uğradı. Ve sonunda daha başka kime ziyarette bulunulabileceğini düşünerek uzun süre brıçkasında oturdu, fakat şehirde uğranabilecek başka bir resmî görevli bulamadı. Yabancı, bu erk sahibi zevatla konuşurken ayrı ayrı hepsine dalkavukluk etme konusunda büyük bir hüner sergilemişti. Valiye, laf arasında öylesine söylüyormuş gibi bir edayla, bir yabancının sayın valinin vilayetine girdiğinde kendini cennete girmiş gibi hissettiğini, yolların her yerde kadife gibi olduğunu, bilge yöneticiler atayan hükümetlerin büyük bir övgüyü hak ettiklerini çıtlattı. Emniyet müdürüne şehirdeki nöbetçi bekçi ve polislerle ilgili oldukça pohpohlayıcı şeyler söyledi. Vali yardımcısı ve mahkeme başkanıyla konuşurken, bu kişiler henüz beşinci dereceden *sivil danışman* unvanına sahip oldukları halde Çiçikov onlara, güya yanlışlıkla iki kez “*vaşe prevoshoditelstvo*”**** (zatıdevletleriniz) diye hitap etmiş ve

* Anna nişanı: İkinci dereceden Aziz Anna nişanı; haç şeklindeki nişan kurdele ile boyna takılır. Yıldız: Birinci dereceden Aziz Stanislav nişanı, yıldız şeklindeki nişan göğse takılır. –*Rus. edit. notu*

** 19. yüzyılın başlarında soylu erkekler arasında nakış ve diğer kadın el işleri ile meşgul olmak yaygın bir âdetti. –*Rus. edit. notu*

*** (Ru.) *Otkupşçik*: Bir malın (genellikle, alkollü içecekler) satış tekelini ya da çeşitli devlet gelir ya da vergilerini toplama hakkını para ile satın alan kişi, mültezim. 1827 yılından itibaren alkollü içecekler bu şekilde satılmaya başlandı. –*çev.*

**** Barem tablosunun üstten 3. derecesine giren “gizli danışman” unvanına sahip kişilere hitap etme ve onları selamlama şekli. Selamlama ve hitap şekilleri birkaç derecede bir değişiyordu. –*çev.*

bu onların pek hoşuna gitmişti. Bütün bunlar işe yaradı, vali aynı günün akşamı evinde vereceği partinin davetliler listesine Çiçikov'u da ekledi, diğer bürokratlar da kendi paylarına, kimi onu ögle yemeğine, kimi boston oynamaya, kimi çaya davet etti.

Göründüğü kadarıyla, ziyaretçi kendisi hakkında fazla konuşmaktan kaçınıyordu; konuşacak olduğunda da dikkat çeken bir alçakgönüllülükle, birtakım beylik sözlerle yetiniyordu ve böyle anlarda konuşması bir parça kitabi bir üsluba bürünüyordu: Bu dünyada ondan daha değersiz bir solucan bulunmadığından, o kadar çok ilgi ve ihtimamı hak edecek biri olmadığından, ömrü boyunca pek çok acı tatlı gün gördüğünden, sınamalardan geçtiğinden, memuriyet hayatında hakikat ve hak uğruna birçok eziyete maruz kaldığından, pek çok düşman edindiğinden, hat-ta hayatına kastetmek isteyenler çıktığından, şimdiyse huzur ve sükuna kavuşmayı arzularak, nihayet, kendisine yaşayacak bir yer seçmek için bir arayışa geçtiğinden ve buraya gelmişken şehrin yüksek yöneticilerine saygısını sunmayı kaçınılmaz bir görev saydığından söz ediyordu. İşte, valinin kısa bir süre sonra gerçekleşecek partisinde boy gösterme fırsatını kaçırmamış olan bu yeni şahsiyet hakkında şehrin öğrendiklerinin hepsi bu kadardı.

Partiye hazırlanmak yabancının iki saatten fazla vaktini aldı, giyim kuşamına gösterdiği özen öyle her yerde rastlanan türden değildi. Kısa bir öğle yemeği sonrası uykusunun ardından elini yüzünü yıkamak için su ve sabun getirmelerini emretti; avurtlarını içeriden dışa doğru diliyle iterek her iki yanağını da sabunla uzun uzun ovdu, hanın uşağının omzundan havluyu aldı, uşağın yüzüne doğru birkaç kez burnundan gürlütle nefes alıp verdikten sonra kulaklarının arkasından başlayarak dolgun yüzünün her tarafını iyice kuruladı. Ardından aynanın karşısında göğüs-lüğünü giydi, burnundan dışarı fırlamış iki kılı cımbızla aldı ve sonra kırmızı yabanmersini rengindeki parlak, benekli frakını çabucak giydi. Giyinme faslını böylece geride bırakan yabancı kendi arabasına kurularak, yer yer pencerelerden düşen zayıf, titrek ışıkların aydınlattığı son derece geniş caddelerden geçti. Bu arada,

valinin konutu öylesine ışıklandırılmıştı ki, balo veriliyor sanırdınız; fenerli kaleskalar, girişte iki jandarma, öncü araba sürücülerinin* uzaklardan gelen bağırışları, kısacası her şey olması gerektiği gibiydi. Salona giren Çiçikov bir dakika kadar gözlerini kısmak zorunda kaldı, zira mumların, lambaların ve hanımların balo kıyafetlerinin parıltısı müthişti. Her şey bir ışık deryası içinde yüzüyordu. Siyah fraklar tek tek ya da grup halinde bir görünüp bir kayboluyor, tıpkı yaşlı ev kâhyası kadının, temmuz sıcağında açık pencere önünde kırarak ışıltılı parçacıklara böldüğü parlak, beyaz, kelle şekere hücum eden sinekler gibi hızla şuraya buraya koşuşturuyorlardı. Etrafta toplanan çocuklar kâhya kadının çekici kaldırıp indiren kaskatı kollarının hareketlerini merakla seyrederken, hafif bir esintiyle havalanan sinek filosu gerçek evsahibi edasıyla cesurca uçuşuyor, yaşlı kadının yarı körlüğünden ve gözlerini rahatsız eden güneşten de yararlanarak leziz lokmaları kimi yerlere seyrek, kimi yerlere kalın tabakalar halinde serpiştiriyorlardı. Bu beklenmedik ziyafet olmasaydı da, cömert yazın her adım başı bıraktığı leziz yemeklerden karınları zaten tok olan sinekler kâhyanın başına yiyecek için üşüşmezdi; amaçları kendilerini göstermek, şeker yığınının üzerinden bir ileri bir geri uçmak, ön ya da arka bacaklarını birbirine sürtmek, ayaklarıyla kanatlarının altlarını kaşımak ya da öne doğru uzattıkları ön ayaklarını başları üzerinde birbirine sürtmek, geri dönüp uzaklaşmak, sonra usandırıcı yeni filolarla tekrar geri dönmekti.

Vali kolundan yakalayarak kendisini hemen orada eşiyle tanıştırdığında Çiçikov henüz çevresine göz atacak zaman bulamamıştı. Yeni misafir burada da kendini küçük düşürmedi; ne çok yüksek ne çok düşük bir unvana sahip orta yaş bir adama yakışacak iltifatlarda bulundu. Dans için eşleşen çiftler ortaya çıkıp, diğer konuklar duvar kenarlarına doğru sıkıştırılınca Çiçikov ellerini arkasında kavuşturarak birkaç dakika kadar büyük bir dikkatle dansa kalkanlara baktı. Hanımların çoğu oldukça şık ve modaya

* Foreytor (Almanca *vorreiter* sözcüğünden): Dört ya da altı atın koşulduğu arabalarda en ön sıradaki atlardan birine binen sürücü, öncü sürücü. -çev.

uygun giyinmişti, geri kalanlar ise taşra vilayetinde bulduklarıyla yetinmişlerdi. Erkekler her yerde olduğu gibi burada da iki türe ayrılmıştı. Hanımların çevresinden ayrılmayan ince erkekler ilk grubu oluşturuyordu. Bunların bir kısmını Petersburglu erkeklerden ayırmak güç oluyordu; iyice düşünülerek zarafetle taranmış ya da en azından usturuflu aynı favoriler, sinekkaydı tıraşlı aynı oval yüzler bunlarda da vardı, bunlar da tıpkı Petersburglular gibi hanımların yanında özensizce oturuyor, tıpkı onlar gibi Fransızca konuşuyor ve esprileriyle onları güldürüyorlardı. İkinci türe giren erkekler şişmandı ya da Çiçikov gibiydiler, yani çok şişman dene-meyecek, öte yandan ince de sayılmayacak kimselerdi. Bunlar ilk grubun tersine kadınlara kuşkuyla bakıyor, onlardan uzak duruyor ve valinin uşaklarından birinin yeşil çuhalı vist masasını hazır edip etmediğini öğrenmek için sürekli etraflarına göz gezdiriyorlardı. Yüzleri tombul ve yuvarlaktı, kiminde siğiller vardı, aralarında çiçekbozuğu yüzlü olanlar bile bulunuyordu; hiçbirinin başında perçemli, bukleli saç ya da Fransızların tabiriyle “ne idiği belirsiz” tarzda kesilmiş saç rastlanmıyordu; saçları ya çok kısa kesilmişti ya da yalanmış gibi dümdüzdü. Yüz çizgileri sert, zorlu ve yuvarlaktı. Bunlar şehrin saygıdeğer, seçkin bürokratlarıydı. Ne yazık! Şişmanlar incelere kıyasla bu dünyada işlerini yoluna koymayı daha iyi bilir. İnceler daha çok kendilerine verilen özel görevlerde çalışır ya da çalışır gözükp şurada burada avare avare dolaşırlar. Hayatları şu ya da bu şekilde haddinden fazla zahmet-siz, uçarı ve güvenden tamamen yoksundur. Şişmanlar ise asla do-laylı, ikinci derecede öneme sahip mevkileri işgal etmez, hep do-laysız, gerçek konumlar isterler; eğer bir yere tüneyeceklerse, oraya sağlam ve güvenilir bir biçimde tünelerler, tünedikleri yer çatırdasa da, eğilip bükülse de onlar oradan düşmez. Dış görünüm şatafatını sevmezler; frakları incelerinki kadar ustaca biçilmemiştir, buna karşılık çekmeceleri Tanrı'nın bereketiyle dolup taşar. İncenin üç yıl içinde rehine verilmemiş tek bir canı kalmaz, şişmanın çevre-sinde ise sükûnet hâkimdir; bir bakmışsın şehrin bir ucunda ka-rısının üzerine alınmış bir ev peyda olur, ardından şehrin öteki